

PROPAGANDA IN DE PORTEMONNEE

A.M.F.W. VERHOOGT
(red.)

PROPAGANDA IN DE PORTEMONNEE

PROPAGANDA IN DE PORTEMONNEE

*CATALOGUS VAN EN INLEIDING TOT
DE VERZAMELING MR. B. KOLFF:
BILJOEN TETRADRACHMEN EN BRONZEN MUNTEN
UIT ROMEINS EGYPTE*

samengesteld door (oud-)medewerkers van het
Papyrologisch Instituut van de Universiteit Leiden

onder redactie van

A.M.F.W. VERHOOGT

LEIDEN

2000

Uitgaven vanwege de Stichting «Het Leidsch Papyrologisch Instituut», 20

ISBN: 90-73482-06-2

© Copyright 2000 Stichting Het Leidsch Papyrologisch Instituut
Witte Singel 27, 2311 BG, Leiden.

Druk: Drukkerij P.J. Jansen bv, Leiden.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

MR. B. KOLFF

Benjamin Kolff werd in 1902 in Rotterdam geboren. Hij bezocht er het Gymnasium Erasmianum waar hij in 1921 het eindexamen gymnasium-alpha verwierf. Vervolgens studeerde hij Rechten in Leiden. Deze studie sloot hij in 1928 af met een proefschrift dat als titel droeg *Autonomoos havenbestuur. Een onderzoek naar het bestuur der haven van Rotterdam aan de hand van Britsche en Fransche gegevens*. Na een jaar als volontair op de Provinciale Griffie te Arnhem, trad hij in Rotterdam als commies in dienst bij de gemeente en later bij het gemeentelijk havenbedrijf, toen dat, mede volgens de opvattingen verdedigd in zijn proefschrift, werd opgezet. In 1946 werd hij benoemd tot burgemeester van Vlissingen welk ambt hij tot zijn pensionering in 1967 heeft bekleed. In 1968 vestigde hij zich in Amerongen. Hij overleed in 1982.

De familie Kolff was er een van, vooral Rotterdamse, kooplieden. Benjamin Kolffs grootvader had de firma C.L. Hollertt en Kolff geliquideerd en was in Den Haag gaan rentenieren. Diens zoon D.H. Kolff (1874-1951), Benjamins vader, werkte in de Rotterdamse scheepvaart (Wm H. Müller & Co). Naast zijn uitgesproken belangstelling voor het bestuur van havens en havensteden, had Benjamin ook een meer intellectuele kant die werd gestimuleerd door zijn moeder, H.C.D. van der Elst (1870-1915), de dochter van een Dordtse arts. Zij kende haar moderne talen en had belangstelling voor nieuwere literatuur. Zij stief juist toen Benjamin naar het gymnasium ging. Hij zou, evenals zij dat was geweest, lid worden van de Remonstrantse Broederschap. De familie Kolff was Hervormd.

Het Erasmianum nam een dierbare plaats in Benjamins herinneringen in; hij noemde vaak de namen van de historicus Dr R. Jacobsen en van de classicus Dr J.H. Leopold die er zijn leraren waren. In 1935 trouwde hij met Monica K. Kruisinga (1905-1963), lerares oude talen aan het gymnasium te Gorkum en later aan dat van Middelburg. Hijzelf was enige tijd voorzitter van het Nederlands Klassiek Verbond in Middelburg en slaagde er soms in wat tijd vrij te maken voor het lezen van kerkvaders als Tertullianus en Augustinus. Zijn hart ging uit naar een ondogmatisch, erasmiaans en humanistisch Christendom. Na zijn pensioen begon hij, geïnspireerd mede door de hoogleraar Dr G. Quispel bij wie hij te Utrecht colleges volgde, aan een studie over Dio van Prousa, in wiens werk hem vooral de Hellenistische cultuur zoals die ook de achtergrond van het Nieuwe Testament was, boeide. Zijn boek, in het Nederlands, over Dio is, hoewel er vele hoofdstukken van gereed kwamen, nooit afgekomen.

Deze oriëntatie op het Hellenisme was, naast de toen nog lage prijzen, ook wat hem deed besluiten een kleine verzameling Alexandrijnse

tetradrachmen uit de Romeinse keizertijd te beginnen. Als jongen al had hij een aantal munten van het graafschap Holland gekregen, die hij verder had aangevuld met wat nog betaalbaar was. Maar dit was inspirerender. Hij heeft wel eens gedacht, dat deze munten op den duur een plaats zouden kunnen vinden in zijn oude school, het Erasmianum. Dat dit anders liep, is het besluit van zijn kinderen geweest.

D.H.A. Kolff

INHOUD

Mr. B. Kolff (D.H.A. KOLFF)	v
Inhoudsopgave	vii
Ten geleide (P.W. PESTMAN)	ix

INLEIDING OP DE CATALOGUS

Alexandrijnse biljoen tetradrachmen (A. VERHOOGT)	I
Het slaan van munten (A. VERHOOGT)	2
Afbeelding en tekst op munten van de collectie Mr. B. Kolff: propaganda van de keizer (F.A.J. HOOGENDIJK)	3

CATALOGUS

Verklarende afkortingen-, woorden- en tekenlijst	12
Chronologische lijst van keizers	15
Biljoen tetradrachmen, nr. I-219	16
Bronzen munten, nr. BI-BI6	67

DEELSTUDIES

A.A. DEN BRINKER, Egyptische aspecten	73
K. DONKER VAN HEEL, Geef het volk wat het wil	75
J.M.L. JANSEN, Heliogabalus en de vrouwen in zijn leven	79
N. KRUIT, Hadrianus in Egypte	82
M.J. VAN LINDEN - GELUK, De Apis op een Romeinse munt: zoete broodjes of oprecht cerbetoon?	84
A.M.F.W. VERHOOGT, De keizer en de Nijl	87

Boeken behorende bij de Collectie Mr. B. Kolff	91
--	----

INDICES

I. Index van afbeeldingen op de keerzijde	93
1. Personen	93
2. Personificaties	93
3. Nilus en Euthenia	94
4. Egyptisch-Griekse goden	95
5. Grieks-Romeinse goden	95
6. Varia	96
7. Dieren en mythologische wezens	96
II. Index van kenmerkende attributen	97

TEN GELEIDE

Dit verhaal begint in 1992. In het Papyrologisch Instituut vond een interdisciplinair symposium plaats over de Egyptische stad Thebe in de Grieks-Romeinse tijd. Ter gelegenheid daarvan hadden wij een tentoonstelling ingericht in de Universiteitsbibliotheek met de bedoeling om, aan de hand van originele papyri en ostraca uit onze verzameling, te laten zien wat wij zoal doen op het gebied van de Griekse en Egyptische papyrologie.

Eén van de tentoongestelde papyri bevatte gegevens over de reis die keizer Hadrianus in 130 n.Chr. door Egypte heeft gemaakt. Bij het materiaal dat wij, om dit onderwerp te illustreren, hadden bijeengebracht en tentoongesteld, bevonden zich ook enkele foto's van munten die bij gelegenheid van bezoeken van keizers aan Egypte in Alexandrië geslagen werden. Op dergelijke "gelegenheidsmunten" staat de bezoekende keizer afgebeeld terwijl hij in Alexandrië wordt binnengehaald. Deze munten horen tot een interessante serie van Alexandrijnse munten die alleen in Egypte gebruikt konden worden. De afbeeldingen, symbolen en opschriften vertonen een boeiende samensmelting van Romeinse, Griekse en oud-Egyptische elementen. Zo konden de Egyptenaren tot in de verste uithoeken van het land, door hun dagelijkse betaalmiddel, op de hoogte blijven van het wel en wee van hun keizer in Rome en van diens gezondheid jegens Egypte.

De tentoonstelling trok de aandacht van Prof. dr D.H.A. Kolff. Hij vertelde mij dat zijn vader, mr. B. Kolff, tussen 1952 en 1980 een verzameling had aangelegd van deze typisch Romeins-Egyptische munten uit Alexandrië. Mr. Kolff had 219 van deze munten uit de eerste drie eeuwen van onze jaartelling verzameld en daarmee had hij, om in termen van postzegelverzamelaars te spreken, "Egypte bijna compleet". Prof. Kolff vertelde dat zijn vader een warme belangstelling had voor de klassieke wereld en bij zijn overlijden behalve de verzameling munten ook een deel van een manuscript voor een studie over *Dio van Prusa* naliet.

Uit de wijze waarop wij op de tentoonstelling de papyrus over het bezoek van keizer Hadrianus aan Egypte hebben geïllustreerd aan de hand van munten en anderssoortige gegevens, heeft prof. Kolff afgeleid dat voor ons werk ook munten van belang zijn, niet alleen papyri, en dat wij er dankbaar gebruik van kunnen maken voor onze didactische programma's voor scholieren, studenten, leden van het Nederlands Klassiek Verbond en anderen. En zo kon het gebeuren dat prof. Kolff, namens de erfgenamen, op 26 februari 1993 de muntenverzameling van zijn vader aan de Stichting Het Leidsch Papyrologisch Instituut in bewaring heeft gegeven met een bepaling dat deze zou worden aangeduid als '*Verzameling mr. B. Kolff*'. In de hierna volgende bladzijden hopen wij recht te doen aan deze collectie: in de eerste plaats door een beschrijvende catalogus van de munten met de erop voorkomende afbeeldingen, emblemen, opschriften, enz. en in de tweede plaats door enkele verhandelingen van (oud-)medewerkers van het Papyrologisch Instituut, met toelichtingen op enkele in het oog springende details *gratiae causa*.

ALEXANDRIJNSE BIJJOEN TETRADRACHIEMEN

Toen Augustus in 30 voor Christus de heerschappij over Egypte verkreeg, ruimde hij hiervoor een speciale plaats binnen het Romeinse Rijk in. Hij stelde Egypte onder zijn directe gezag, en maakte zo dat het in zekere zin bestuurlijk los van het rijk kwam te staan. Ook economisch en monetair isoleerden Augustus en zijn opvolgers Egypte van de rest van het rijk.

In het Ptolemeïsch Egypte, zoals Augustus dat aantrof, gold de zilveren tetradrachme, ook wel *stater* genoemd, als standaardmunt. Dat bleef zij gedurende de eerste decennia van de Romeinse overheersing; de Ptolemeïsche tetradrachme werd niet vervangen door de denarius, die in de rest van het Romeinse rijk als standaardmunt gold en ook kwam er geen speciale Romeinse tetradrachme voor Egypte.

In 20 na Christus voerde Tiberius een Romeinse tetradrachme in en stond de Munt van Alexandrië toe haar activiteit te hervatten en deze Romeinse tetradrachme te slaan. Er was één groot verschil met de Ptolemeïsche tegenhanger. In tegenstelling tot die (zilveren) munt, liet Tiberius de nieuwe tetradrachmen slaan uit biljoen, een legering van zilver en koper of tin. Het is daarom dat wij spreken over biljoen tetradrachmen, als we het hebben over de tetradrachmen die tijdens de eerste eeuwen van de Romeinse overheersing in Egypte geslagen zijn.

Byzonder is dat deze tetradrachmen alleen binnen Egypte als betaalmiddel gebruikt konden worden. En omgekeerd was „buitenlands” geld niet geldig in Egypte. De monetaire isolatie van Egypte was een feit. Deze situatie zou vanaf de herinvoering van de tetradrachme in 20 na Christus tot de economische hervormingen van keizer Diocletianus in 296/297 na Christus blijven bestaan. Vanaf dat moment werd er één standaardmunt voor het gehele Romeinse Rijk gebruikt. Gedurende deze periode veranderden de biljoen tetradrachmen wel van aanzicht en karakter.

De munten die onder Tiberius en zijn directe opvolgers werden geslagen, waren duidelijk nog in een experimenteel stadium. Het gewicht en zilveragehalte variëren. Zo bevat een tetradrachme onder Tiberius ca. 30 % zilver, en onder Claudius ca. 22 %. Onder Nero worden tenslotte tetradrachmen geslagen met een gemiddeld gewicht van 13.22 gram en een zilveragehalte van 16.54 %. Deze vorm zou de tetradrachme gedurende meer dan een eeuw blijven houden.

In 176/177, in het zeventiende jaar van de regering van Marcus Aurelius, werd het zilveragehalte tot ca. 8 % verminderd. Ook het totale gewicht verminderde iets. Deze vorm behield de tetradrachme tot het midden van de derde eeuw. Vanaf dat moment is er sprake van monetaire chaos. Gewicht, maat en zilveragehalte waren aan grote veranderingen onderhevig. Deze situatie eindigt in 296/297, wanneer Diocletianus één standaardmunt, de *denarius*, voor het hele Romeinse Rijk, inclusief Egypte, invoert.

Het aantal Alexandrijnse tetradrachmen dat gedurende deze periode, van 20 tot 296/297 na Christus, geslagen is, moet enorm geweest zijn. In 1957 waren er, zo schrijft een numis-

maticus, meer dan $2\frac{1}{2}$ miljoen teruggevonden. Het feit dat Egyptenaren gewend waren hun geld in kruiken te bewaren, is een letterlijke *Fundgrube* voor archeologen. Zo werden op het eind van de vorige eeuw tijdens opgravingen in Bacchias, een klein dorpje in de Fayum, in de kelder van een huis drie kruiken met daarin maar liefst 4421 tetradrachmen gevonden.

De biljoen tetradrachmen uit Alexandrië zijn een geliefd object van numismatologisch onderzoek. Maar niet alleen de munt zelf verdient aandacht. Ook de afbeeldingen op de munten kunnen – in combinatie met historisch, epigrafisch, archeologisch, en papyrologisch materiaal – helpen het geschiedkundige plaatje van Egypte verder in te vullen.

HET SLAAN VAN MUNTEN

De biljoen tetradrachmen en de overige bronzen munten van Egypte werden alle geslagen door de Munt van Alexandrië. Het slaan van munten ging in de Oudheid min of meer als volgt:

Men werkte met twee stempels waarin de afbeeldingen van voorzijde en keerzijde gesneden waren. De stempel met de afbeelding van de voorzijde werd in een aambeeld bevestigd. Een stukje metaal van de vereiste legering en het vereiste gewicht werd vervolgens verhit en op het aambeeld gelegd. Daarna werd de andere stempel erboven gehouden en kreeg één of meer fikse tikken met een hamer.

De Munt van Alexandrië kende verschillende werkplaatsen die ieder hun eigen merkteken hadden, aanvankelijk voorwerpen als een ster (munt 37) of een maansikkel (munt 40), maar later naar het voorbeeld van de Romeinse Munt een getal (bijv. munt 210 en 214).

AFBEELDING EN TEKST OP DE MUNTEN VAN DE
COLLECTIE MR. B. KOLFF: PROPAGANDA VAN DE KEIZER

F.A.J. Hoogendijk

Op de Alexandrijnse biljoen tetradrachmen staat in het algemeen op de voorzijde een portret van de regerende keizer met daaromheen geschreven diens namen en titels, en zijn regeringsjaar (aanvankelijk op de voorzijde, later meestal op de achterzijde). Op de achterzijde treft men allerhande onderwerpen aan: leden van de keizerlijke families, personificaties van Romeinse idealen, Egyptische godheden, Grieks-Romeinse godheden, dieren en mythologische wezens, en tenslotte objecten zoals altaren, kransen, schepen.

Het spreekt vanzelf dat de afbeeldingen op munten, die als informatiedragers vrijwel iedere onderdaan van de keizer direkt bereikten, altijd met opzet en met een speciale bedoeling werden gekozen, ook in de gevallen waarin die bedoeling ons tegenwoordig ontgaat. Van de Alexandrijnse munten is ieder exemplaar een voorbeeld van hoe de Romeinse keizer zichzelf of door hem van belang geachte zaken aan de Egyptenaren wilde presenteren. De afbeeldingen op deze munten zijn daardoor, mede door hun grote diversiteit, niet alleen in kunsthistorisch opzicht van belang, maar hebben ook betekenis voor de algemene geschiedenis.

Voor de geschiedenis van Egypte in de Romeinse keizertijd beschikken wij tevens over een uniek soort bronnenmateriaal: de Griekse papyri. Hieronder worden enkele historische aspecten van de munten belicht en soms in verband gebracht met papyrologische bronnen.

Portret van de keizer

Het keizerlijk portret op de voorzijde moest de gebruiker van de munt bekend maken met zijn heerser. Dit was, in een tijd zonder kranten en televisie, belangrijker dan tegenwoordig. Vooral bij plotselinge machtsovernames was het van belang, de nieuwe keizer zo snel mogelijk te introduceren. Hoewel er keizers zijn geweest, die vele jaren achtereen geen munten in Alexandrië lieten slaan, is het opmerkelijk, dat er in periodes van snel opeenvolgende troonswisselingen door elk van die keizers meteen een munt werd geslagen. Zie bijvoorbeeld de munten uit de jaren 68 en 69 (19-31) waarop Nero en vervolgens Galba, Otho, Vitellius en Vespasianus vertegenwoordigd zijn en de munten uit het jaar 238 (128-134), met achtereenvolgens Maximinus, Maximus Caesar, Gordianus I, Pupienus, Balbinus en Gordianus III. Mede door de circulatie van de munten was het de Egyptenaren mogelijk om betrekkelijk snel ook de juiste, nieuwe keizer in hun dateringsformules te vermelden, zoals wij in de papyri ook daadwerkelijk zien gebeuren: al de bovengenoemde keizers van het jaar 238 zijn in de Egyptische papyrusdocumenten geattesteerd.

In tegenstelling tot in de Ptolemeëntijd, toen men door de eeuwen heen dezelfde standaardvoorstelling van Ptolemaeus I op de munten gebruikte, werden in de Romeinse tijd de heersers op realistische wijze afgebeeld, men denke aan de markante koppen van Nero of An-

toninus Pius. De keizers deden hun best om hun beeltenis tot in de uithoeken van het Romeinse rijk bekend te maken. Niet alleen via de munten. In Egypte zijn ook vele beelden van Romeinse keizers gevonden. Daarnaast werden schilderijen van de keizers vervaardigd. Zo lezen wij bijvoorbeeld in een officiële tekst uit 318 na Christus op een papyrus (*P. Oxy. LV 3791*), gevonden in Oxyrhynchus in Midden-Egypte, dat van overheidswege een betaling werd gedaan (r. 2-3):

„aan de schilder Artemidorus voor de prijs van de kleuren en het schilderen van de goddelijke [=keizerlijke] trekken op bevel van de meest eminente (praetoriaanse) prefecten.”

Het zou hier kunnen gaan om een muurschildering in een gemeentegebouw; in andere papyri leest men ook over privépersonen die keizerlijke portretten (voor in hun winkel, café?) laten vervaardigen. Van dergelijke keizerportretten, op muren of op panelen van hout of ander materiaal, is helaas zo goed als niets teruggevonden. Voor kennis omtrent het uiterlijk van een bepaalde keizer moeten wij ons beroepen op de afbeeldingen uit de beeldhouwkunst en op de munten.

Aanvankelijk beeldde men op de munten alleen de kop van de keizer af, meestal *en profil*, naar rechts kijkend; later vaak een borstbeeld, waarop ook een deel van de gedragen kleding te zien is. Dikwijls ziet men hier militaire kleding en attributen: het *paludamentum* (een rechthoekig gesneden, meestal purperkleurige mantel van zware stof, op de linkerschouder vastgeknoot of -gespeld; voorbehouden aan hoge officieren, en in de keizertijd een kenteken van de keizerlijke macht), een pantser, een schild of een *aegis*-schild (het magische schild dat Hephaestus voor Zeus had gesmeed, met een afbeelding van Gorgo erop), waardoor de keizer werd voorgesteld als Juppiter/Zeus.

De keizer draagt normaal gesproken op zijn hoofd een lauwerkrans (munt 70), het karakteristieke symbool van de *princeps* (keizer), dat verwijst naar de triomftocht in Rome bij zijn aantreden en geassocieerd is met de keizerlijke titels *Καῖσαρ Σεβαστός*, „Caesar Augustus”. Later, te beginnen met Nero die zich graag als zonnegod (*Sol*) liet verheerlijken, draagt de keizer ook wel een stralenkrans (munt 14), het attribuut van die Zon-

70

Antoninus Pius met lauwerkrans

14

Nero met stralenkroon

negod. Is een heerser met onbedekt hoofd afgebeeld, dan betreft het meestal niet de regerende keizer, maar zijn aangewezen opvolger, de Caesar, die het recht had gekregen zijn beeltenis op munten te plaatsen en op die manier alvast aan het volk werd voorgesteld. Zie bijvoorbeeld munt 80-81 van Marcus Aurelius Caesar uit de tijd van Antoninus Pius, 116 van Alexander Severus Caesar uit de tijd van Elegabal en 129 van Maximus Caesar uit de tijd van Maximinus.

Ook anderen dan de heersende keizer of zijn opvolger staan soms op de voorzijde van de munt afgebeeld: het betreft dan meestal een verwant, vaak de vrouw, van de keizer, die deelde in zijn macht.

Namen en titels van de keizer

Rondom het keizerlijke portret staat de naam van de keizer geschreven, in het Grieks, sinds Alexander de Grote de officiële taal in Egypte. Men gaf de Griekse versie van de namen en eretitels, zoals die in Rome gangbaar waren, maar dan alleen het „keizerlijke” deel, zonder de „republikeinse” functies als *pontifex maximus*, *consul*, *ensor*, *tribunicia potestas*, die we in Egypte wel op de officiële inscripties en in officiële papyri (met bijvoorbeeld brieven of wetten afkomstig uit Rome) tegenkomen. Een reden voor weglating van die functies was natuurlijk het ruimtegebrek op een munt – een groot deel van wat er wél werd opgeschreven werd ook nog afgekort. Uit de „gewone” documentaire papyri echter blijkt, dat het noemen van dergelijke functies in alledaagse Griekse versies van de Romeinse keizertituluuren (mer name in de dateringen) hoe dan ook niet gebruikelijk was; de formuleringen op munten en papyri komen grotendeels overeen. Legt men bijvoorbeeld een munt uit het eerste jaar van keizer

152

Titulatuur van Decius

Decius (munt 152) met Α(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Γ(άιος) Μ(έσσιος) Κ(ονίντος) Τραιανὸς Δέκιος Ε(ὐσεβής) naast de datering op een papyrus uit dezelfde tijd: Λ α' Αὐτοκράτορος Καίσαρος Γαίου Μεσσίου Κωνίντου Τραιανού Δεκίου Εὐσεβοῦς Εὐτυχοῦς Σεβαστοῦ, „in het eerste jaar van Imperator Caesar Gaius Messius Quintus Trajanus Decius Pius Felix Augustus”. In beide gevallen is dezelfde titulatuur gebruikt (in de nominativus op de munt, op de papyrus in de genitivus), alleen is die op de munt verregaand afgekort (de woorddelen die tussen haakjes staan, zijn niet uitgeschreven), en zijn daar de twee laatste, zeer algemene toevoegingen Εὐτυχής Σεβαστός achterwege gelaten (wat overigens in papyri ook dikwijls gebeurt: hoe minder officieel de tekst, des te korter de in de datering gebruikte keizertitulatuur).

In Griekse teksten werd een aantal Latijnse titels van de keizer door hun Griekse equivalent vervangen. In de muntenverzameling Mr. B. Kolff komt men tegen: Αὐτοκράτωρ = Imperator („keizer”), Σεβαστός = Augustus („gezegende”), Ἀριστος = Optimus („beste”), Εὐσεβής = Pius („vrome”) en Εὐτυχής = Felix („gelukkige”). De overige Latijnse namen en titels werden met Griekse letters weergegeven, waarin het oorspronkelijke Latijn (soms met enige moeite) wel te herkennen valt: bijvoorbeeld Οὐεσπασιανός = Vespasianus, Οὐήρος = Verus, Τρανκυλλεῖνα = Tranquillina.

Regeringsjaar van de keizer

Ook de datering van de munt (soms op de voorzijde, meestal op de achterzijde) komt overeen met die in Griekse papyri: in beide gevallen wordt het jaar (van de regerende keizer) aangegeven met het symbool Λ (waarschijnlijk afgeleid van een grote gestileerde epsilon),

dat wordt gebruikt voor ἔτος, „in het jaar”, gevolgd door een (Grieks) getal ($\alpha = 1$, $\beta = 2$ etc.). Hierbij werd de telling gevolgd die in Egypte gebruikt werd, waar het nieuwe jaar niet op 1 januari begon, maar op de eerste van de Egyptische maand Thoth = 29 augustus (of 30 augustus in een schrikkeljaar). Juist deze afwijking van wat in Rome gebruikelijk was, maakt dat de munten, zowel als de papyri, soms kunnen bijdragen tot een nauwkeuriger bepaling van de datum van bepaalde gebeurtenissen.

Opmerkelijk is hierbij dat voor het jaar 9 op de Alexandrijnse munten, net als in de papyri, bij voorkeur niet het Griekse getal 9 werd gebruikt, maar dat het hele telwoord voluit werd opgeschreven: ἐνάτου, zie munt 9, 209 en 215. (Op munt 53 zien we dit zelfs toegepast voor het getal 19). Dit verschijnsel van de zogenaande *theta nigrum*, „zwarte theta”, berust waarschijnlijk op het feit dat de letter theta in verband werd gebracht met het Griekse woord voor dood: θάνατος. Het is begrijpelijk dat vele mensen aarzelden om een papyrustekst of munt te dateren met ἔτος θ' ἀποκράτορος enz., wanneer dit kon worden opgevat als „in het jaar van de dood van keizer ---”. Het heeft tot aan het einde van de vierde eeuw geduurd tot deze uiting van bijgeloof, sinds het midden van de eerste eeuw na Christus in zwang, mede door maatregelen van hogerhand is uitgebannen.

Keizerlijke dynastie

Geeft de voorzijde van de Alexandrijnse tetradrachmen altijd de beeltenis van de keizer (of een verwant met eremuntrecht) die de munt heeft laten slaan, op de achterzijde staan meer gevarieerde voorstellingen. In de eerste plaats zien we daar afbeeldingen die tot doel hebben het beeld van de keizerlijke dynastie bij het volk te versterken, vooral natuurlijk in het begin van de keizertijd. Zo liet Tiberius de vergoddelijkte Augustus θεὸς σεβ(αστός), de grondlegger van de dynastie, op de keerzijde van zijn munten afbeelden (munt 1) en Claudius zijn moeder

1

Vergoddelijkte Augustus op
munt van Tiberius

Antonia (munt 2) en zijn vrouw Messalina (munt 3). Nero zette zijn vrouw Octavia en zijn moeder Agrippina op zijn munten (munt 4 en 5), en, vlak na zijn tweede huwelijk eind 62, zijn tweede vrouw Poppaea op de munt uit 63/64 (munt 10); ook liet hij zijn voorgangers Tiberius en Augustus afbeelden (munt 12 en 13). Men vergelijke de aanhef van een brief van Nero aan de Alexandrijnse burgers, bewaard op papyrus PUG I 10, waarin hij zichzelf als volgt beschrijft:

„zoon van een god, nazaat van Tiberius Caesar en van Germanicus Caesar, afstamming, van geboorte zelfs, van de goddelijke Augustus.”

Vespasianus liet zijn zoon Titus op de achterkant van zijn munt zetten (munt 28) en Hadrianus zijn vrouw Sabina (munt 52). Later zien wij ook dat de keizer zichzelf op de achterzijde van de munt liet afbeelden samen met zijn opvolger, zoals Antoninus Pius met Marcus Aurelius, beiden in toga tegenover elkaar (munt 73), en zo ook Marcus Aurelius en Lucius Verus,

die elkaar bovendien een hand geven (munt 85). Dit laatste, evenals de afbeelding van alleen twee ineengeslagen handen (voorzien van de tekst Πατήρ πατρίδος, „Vader des vaderlands”, op munt 48) duidt de eendracht aan binnen de keizerlijke familie. Hierop zou ook de afbeelding van de gepersonifieerde Concordia („Eendracht”) wijzen, in het Grieks *Homonoia* (als zittende of staande vrouw met een hoorn des overvloeds).

Bovengenoemde afbeeldingen van leden van het keizerlijk huis propageren voornamelijk een ideaalbeeld van de (in werkelijkheid niet altijd aanwezige) eendracht en continuïteit binnen de Romeinse keizerdynastie, al verwijzen zij deels waarschijnlijk ook naar historische gebeurtenissen binnen het keizerlijk huis, zoals het tweede huwelijk van Nero en de achtereenvolgende huwelijken van Elagabal; zie hierover pp. 79-81, „Heliogabalus en de vrouwen in zijn leven”.

Sommige munten verwijzen naar de viering van regeringsjubilea: munt 99 heeft op de keerzijde een lauwerkrans met daarin de tekst περίοδος δεκάετηρίς, „periode van tien jaar”, verwijzend naar het tienjarig regeringsjubileum van Commodus. De vermelding op diezelfde munt van: „jaar 27” hoeft niet te bevreemden: voor de jaartelling werden dikwijls, wanneer keizers een tijdlang samen geregeerd hadden, door de laatste keizer de regeringsjaren van de eerste keizer (in het geval van Commodus is dat Marcus Aurelius) bij die van hemzelf opgeteld. Ook Gallienus liet een munt slaan ter gelegenheid van zijn tienjarig jubileum: met een lauwerkrans rondom de tekst δεκάετηρίς Κυρίου, „tienjarig (jubileum) van de Heer (= de keizer)”. Deze regeringsjubilea werden ook daadwerkelijk gevierd bij de Egyptenaren, getuige de vermeldingen ervan in religieuze feestkalenders als de papyrus *P. Oslo III 77*, regel 15:

„op de 17de [van de Egyptische maand Choiak: = 13 december]: ter gelegenheid van het feit dat de goddelijke Hadrianus zijn tweede tienjarige regeringsjubileum had bereikt: een optocht.”

De tekst stamt uit de tijd van Marcus Aurelius, toen dit jubileum van Hadrianus kennelijk nog steeds werd herdacht.

Een heel bijzondere betekenis schijnt men te mogen geven aan de afbeelding van de gepersonifieerde Macht, Κράτης, op een munt uit het eerste jaar van Galba, 68/69 na Christus (munt 23): hiermee zou worden verwezen naar de „viering” van honderd jaar Romeinse heerschappij in Egypte (gerekend vanaf de slag bij Actium in 31 voor Christus, waar Octavianus, de latere keizer Augustus, Cleopatra versloeg en zo Egypte onderwierp).

Keizerlijke kwaliteiten

Dikwijls zijn de afbeeldingen op de keerzijden van de munten gebruikt om de kwaliteiten van de keizer, die op de voorkant vaak al is afgebeeld als krachtig heerser in militaire kledij, nogmaals te onderstrepen. Munten waren bijvoorbeeld zeer geschikt om de overwinningen van het Romeinse leger onder ieders aandacht te brengen, en dat gebeurde op verschillende manieren. Allereerst werd aan de titulatuur van de keizer, op de voorzijde van de munt, een titel toegevoegd die was afgeleid van de naam van het overwonnen volk. Zo bijvoorbeeld keizer Trajanus, die op munt 37 (uit 115/116, jaar 19) nog alleen de titels *Germanicus* en *Dacicus*

draagt, „overwinnaar der Germanen” en „overwinnaar der Daciërs” en op munt 38 (uit datzelfde jaar) en 39 (116/117, jaar 20) ook de titel *Parthicus*, „overwinnaar der Parthen”. Ook in de papyri zien we de toevoeging van deze laatste titel in jaar 19 en 20, en dit klopt: de antieke geschiedschrijvers melden dat de veldtocht tegen de Parthen (begonnen in 113) in 115/116 werd bekroond met de verovering van Armenië, Mesopotamië en de Parthische hoofdstad Ktesiphon. Verder werd er in de afbeeldingen op de achterzijde veelvuldig gebruikt gemaakt van tekens en symbolen die naar militaire successen verwijzen: natuurlijk de godin Nikè, de Romeinse Victoria („Overwinning”), maar ook voorwerpen als de militaire trofee (een zegeteken, dikwijls mensvormig, samengesteld uit wapens van overwonnen soldaten), de adelaar (kenteken van de Romeinse legioenen), en de overwinningskrans.

Numerianus, bijvoorbeeld, liet in 284 munten slaan met de afbeelding van Athena (ook de godin van de militaire wijsheid en strategie) met Nikè op de rechterhand (munt 204), een lopende Nikè met een krans in de hand (munt 205) en een adelaar met een krans in de snavel en het bijschrift *ΛΕΥ(ΕΩΝ) Β ΤΡΑΙ(ΑΝΗ)*, „het 2de Trajaanse legioen” (munt 206). Deze munten moeten wel verwijzen naar het beëindigen van de Perzische oorlog in 284 – het is echter niet uit andere bron bekend of het in Egypte gelegerde tweede „Trajaanse” legioen daarin een aandeel heeft gehad.

Ook Aurelianus liet in zijn vierde jaar (272/273) munten slaan met op de achterkant een adelaar met een krans in de klauwen respectievelijk snavel (munt 190 en 191). Dit is een duidelijke verwijzing naar de overwinning, in de zomer van 272 na Christus, van deze keizer op de Palmyreense koning Vaballathus en diens moeder Zenobia, die toen onder meer Egypte in hun macht hadden. (Met dezelfde Vaballathus had Aurelianus in eerste instantie een verbond gesloten, getuige munt 188 met op de ene kant Aurelianus en op de andere kant Vaballathus. Na het oplossen van de problemen elders, onder meer in Rome zelf – hiernaar verwijst munt 189 met Romulus en Remus onder de wolvin! – trok Aurelianus toch tegen de Parthen ten strijde). Er is ter gelegenheid van die Parthische overwinning ook daadwerkelijk een krans aan Aurelianus aangeboden door de Egyptische bevolking, zoals kan worden opgemaakt uit de (helaas zeer beschadigde) papyrus met een verslag van een raadsvergadering in Oxyrhynchus, waarin onder meer een probleem aan de orde wordt gesteld betreffende de inning van de bijdrage „voor de gouden krans (*aurum coronarum*) en de overwinning van onze heer Aurelianus Augustus” (*P. Oxy.* XII 1413, r. 25).

191

adelaar met krans in snavel
tussen twee *vexilla*

Zelfs werden algemene gunstige omstandigheden gebruikt om de regeerkwaliteiten van de keizer aan te tonen: men denke aan de vele verwijzingen naar gunstige Nijloverstromingen, door afbeeldingen van de godheid Nijl, van zijn vrouw Euthenia, en van bundels korenaren en hoorns des overvloeds als verwijzingen naar de resulterende goede oogst. Zie hierover pp. 87-90, „De keizer en de Nijl”.

Een andere eigenschap waarvan het belangrijk werd geacht dat die aan het volk bekend was, was de vroomheid van de keizer. Er zijn keizers die het woord vroom (*εὐσεβής*, *pious*)

zelfs in hun titulatuur meedragen, Antoninus Pius bijvoorbeeld. Maar ook van anderen werd de (heidense) vroomheid via munten meegedeeld: door afbeelding van de offerende keizer, van de godin/personificatie Eusebeia (staande voor vroomheid en plichtsbetrachting, afgebeeld met offerschaal en staf, soms offerend bij een altaar) of alleen van een altaar. Het valt op dat echt Romeinse goden ontbreken; zo zij bedoeld zijn, zijn ze weergegeven met hun Griekse equivalent: Juppiter met Zeus, Mars met Ares. In de meeste gevallen echter zijn met de Griekse benamingen wel echt de Griekse goden bedoeld.

Dikwijls zien wij ook de Genius van de keizer op de achterkant van zijn munt afgebeeld. Deze welhaast goddelijke Genius, in het Grieks Τύχη genoemd, was zijn innerlijke macht, iets tussen ziel en leven, dat verdwijnt met de dood. Het is dezelfde Genius van de keizer, waarbij rechtsgeldige eden gezworen werden, zoals we zien in vele papyri. Een voorbeeld uit 151 na Christus (*P. L. Bat.* VI 33, regel 11-12):

„En ik zweer bij de Genius van Imperator Caesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius en bij de zeer grote god Osirantinoös dat het hierboven geschrevene waar is, zoniet dan ben ik schuldig aan meineed.”

Reizen van de keizers

Opvallende gebeurtenissen werden ook op de munten gememoreerd, zoals grote reizen van een keizer. Op pp. 82-83 („Hadrianus in Egypte”) kan men lezen over het bezoek dat keizer Hadrianus aan Egypte bracht, en hoe munten, papyri en inscripties, zowel als literaire bronnen, onze kennis hierover onderling aanvullen.

Ook de munt met het zeilschip en de tekst Σεβαστοπό[ος], „vervoerder van Augustus” = de keizer (munt 14) uit de tijd van Nero verwijst naar een reis. In dit geval betreft het niet

14

zeilschip met Σεβαστοπόπ in
spiegelbeeld

een reis naar Egypte, die door Nero overigens eerder in zijn reigeringsperiode wel was gepland en zelfs al serieus was voorbereid, maar door ongunstige voortekenen (volgens de Romeinse geschiedschrijvers Tacitus en Suetonius) telkens moest worden uitgesteld en uiteindelijk door de politieke problemen, volgend op de brand van Rome in 64, zal zijn afgeblazen. Misschien dat de afbeelding van Alexandrië op munt 11 uit het jaar 65/66 nog naar deze reisvoorbereidingen verwijst, maar dat geldt zeker niet voor de genoemde munt met het zeilschip, die uit 66/67 stamt (munt 14). In dat jaar maakte Nero namelijk een grote reis door

Griekenland, dat hij toen als het ware „bevrijd” heeft. Ook de afbeeldingen op andere munten uit het jaar 66/67 en 67/68 verwijzen hiernaar (15-22): de Griekse god Apollo, die tevens aangeeft hoe Nero zich graag als kunstenaar presenteerde, Zeus Nemeios, Zeus Olympios, Apollo Aktios, Apollo Pythios, Hera Argeios en Poseidon Isthmios, alle niet alleen als bewijs van Nero's filhellenisme maar ook verwijzend naar de (Nemeïsche, Olympische, Pythische, Argivische en Isthmische) spelen die Nero op zijn reis in 66-67 ook daadwerkelijk heeft bijgewoond.

Het zeilschip op een munt van Commodus uit 188/189 (munt 103) kan geen betrekking hebben gehad op een reis van de keizer zelf, die namelijk vanaf zijn aantreden Rome nooit meer heeft verlaten. Wel zou een verband gezien kunnen worden met een grote hongersnood die in 189 in Rome heeft geheerst; de munt zou de Alexandrijnse graanvloot kunnen verbeelden die redding bracht.

Regeerprogramma's van de keizers

De afbeeldingen van allerlei (vergriekste) Romeinse persunificaties, zoals *Δικαιοσύνη* (Aequitas, „Rechtvaardigheid”, afgebeeld met weegschaal en hoorn des overvloeds), *Ειρήνη* (Pax, „Vrede”, met olijftak en scepter) en *Προνοία* (Providentia, „Voorzienigheid”, „Goede Zorg”; als Providentia Augusta de belichaming van de keizerlijke regering), die op veel van de Alexandrijnse biljoen tetradrachmen voorkomen, staan niet alleen voor de uitdrukking van een abstract, hoogstaand ideaal. Het blijkt dat dergelijke munten, of gelijktijdige series met verschillende van deze personificaties, waarbij ook de reeds genoemde Eusebeia en *Homonioia*, werden gebruikt om de publieke bekendmaking van hervormingsprogramma's of andere keizerlijke edicten te ondersteunen. Zo liet bijvoorbeeld Antoninus Pius aan het begin van zijn regering een hele serie „program-munten” slaan, met daarop Tyche, Elpis („Hoop”), Nike, Dikaiusyne, Eirene en Roma, waarvan men in munten 61-63 enkele voorbeelden heeft.

Zoals te verwachten, worden dezelfde termen ook gebezigd in de edicten en brieven, die de keizer in dergelijk verband aan zijn onderdanen stuurde. Zo is er in de beroemde brief van Claudius aan de Alexandrijnen (waarin onder andere het probleem van de Joden in Alexandrië wordt behandeld), die in kopie bewaard is gebleven op papyrus, sprake van de *pronoia* van de keizer voor de stad der Alexandrijnen. Claudius besluit zijn brief met de moeilijke te vertalen passage:

„(als jullie je hieraan houden) dan zal ook ik de van oudsher stammende goede zorg (*πρόνοια*) betonen voor de stad, die ons immers al vanaf onze voorouders verwant is.”

Keerzijde zonder verband met keizer?

De tot nu toe genoemde afbeeldingen op de munten zijn allemaal bedoeld ter bevordering van de vorming van een gunstig beeld, bij de bevolking, van de keizer en diens wijze van regeren. Misschien vraagt men zich af of er geen munten werden geslagen waarvan de afbeelding op de keerzijde nu eens niet direkt met de keizer zelf te maken had. Hoewel natuurlijk lang niet van alle afbeeldingen de precieze bedoeling te achterhalen is, is dat toch onwaarschijnlijk; de keizer was nu eenmaal degene die de munt liet slaan. Een aantal onderwerpen lijkt wat algemener, maar het verschijnen van Egyptische godheden, bijvoorbeeld, hondt toch in dat de keizer die zo'n afbeelding uitkoos, wilde tonen hoezeer hij open stond voor de inheemse religie van Egypte. (Zie pp. 73-78 voor de Egyptische elementen op de munten, en pp. 84-86 over de Apis-afbeeldingen). Griekse godheden wijzen in enkele aantoonbare gevallen op een duidelijk filhellenisme van de betreffende keizer (Nero bijvoorbeeld), mytholo-

gische voorstellingen op een door de keizers (met name de Antonijnen) aangehangen archaïsme. De legendarische Phoenix, tenslotte, afgebeeld als een Numidische kraanvogel en met het bijschrift Αἰών („tijdperk”; munt 67), en opgevat als de vogel van de zonnegod die een nieuwe tijd verkondigt, schijnt men te mogen betrekken op het volbrengen van de Sothis-periode (de periode van 1460 jaar, die de Sothis-, Sirius- of Hondster nodig heeft om weer op hetzelfde moment in het Egyptische jaar van 365 dagen te verschijnen) die op 20 juli 139 afliep. Deze astrologische verwijzing uit de tijd van Antoninus Pius geeft natuurlijk in het algemeen de toenmalige populariteit van de astrologie in Egypte weer (weerspiegeld in het grote aantal horoscopen, planetentabellen en verwante teksten die uit diezelfde periode op papyrus zijn overgeleverd), maar kan net zo goed een aanwijzing zijn voor Antoninus' persoonlijke belangstelling voor dit onderwerp.

Besluit

Het is in dit bestek onmogelijk op alle afbeeldingen van alle munten van deze mooie en vrij complete collectie Alexandrijnse biljoen tetradrachmen in te gaan. Het moet bij een aantal voorbeelden blijven. Voor meer details wordt men verwezen naar de beschrijvende catalogus op pp. 16-71 en naar de vakliteratuur. Toch zal het bovenstaande reeds voldoende zijn geweest om te illustreren dat de munten, in de eerste plaats natuurlijk betaalmiddel, door de keizer die ze in omloop bracht tevens voor (persoonlijke) propaganda-doelcinden werden gebruikt. Dat houdt in dat de gebruikte afbeeldingen, vaker dan men op het eerste gezicht zou denken, verwijzen naar actueel ideeëngoed en feitelijke gebeurtenissen (al dient men zich er wel voor te hoeden om met alle geweld bij ieder klein detail een passend historisch feit te zoeken). Als zodanig zijn deze Alexandrijnse munten, samen met de overige literaire, epigrafische en voor Egypte speciaal ook papyrologische bronnen, van belang voor de reconstructie van de loop der geschiedenis.

VERKLARENDE AFKORTINGEN-, WOORDEN- EN TEKENLIJST

AFKORTINGEN

Kz.	keerzijde
l.	links; naar links kijkend
l.h.	linkerhand
r.	rechts; naar rechts kijkend
r.h.	rechterhand
Vz.	voorzijde

WOORDEN

<i>aegis</i>	geitevel dat over de schouders geslagen een deel van de borst en rug bedekte; dit attribuut van Zeus en vooral Athene gold als symbool van macht van goddelijke oorsprong.
<i>aphlaston</i>	gekromde achtersteven.
<i>biga</i>	tweespan.
<i>bijoen</i>	legering van zilver met koper of tin.
<i>caduceus</i>	herautsstaf.
<i>chiton</i>	linnen hemd zonder of met korte mouwen.
<i>chlamys</i>	schoudermantel die vooral door reizigers, ruiters en militairen werd gedragen.
<i>cothurna</i>	laars van zacht leer die de voet en het gehele onderbeen bedekte.
<i>gorgeion</i>	Gorgo-kop.
<i>hem-hem-kroon</i>	Egyptische kroon.
<i>himation</i>	grote mantel.
<i>kalathos</i>	mandvormige hoofdtooi, attribuut van vooral Sarapis.
<i>lectisternium</i>	aanligbed.
<i>lituus</i>	gekromde staf.
<i>modius</i>	korenmaat.
<i>paludamentum</i>	militaire mantel; zie p. 4.
<i>patra</i>	offerschaal.
<i>peplos</i>	wollen vrouwenkleed.
<i>pileus</i>	vilten muts die Romeinse slaven bij hun vrijlating droegen.
<i>prora</i>	voorsteven.
<i>quadriga</i>	vierspan.

<i>sella curulis</i>	ivoren of met ivoor ingelegde vouwstoel zonder leuning die meegevoerd en opgesteld werd voor magistraten bij de uitoefening van officiële functies.
<i>simpulum</i>	krues.
<i>skenth</i>	dubbelkroon van Egypte.
<i>taenia</i>	haarband.
<i>toga</i>	officiële kledingstuk van de Romeinse burger.
<i>tropaion</i>	zegeteken.
<i>uraeus</i>	juweel in de vorm van een slang dat aan een kroon of diadeem bevestigd was.
<i>vexillum</i>	Romeins veldteken.

TEKENS

$\alpha \ \varepsilon \ \kappa$	onzeker gelezen letters
$[\alpha \ \varepsilon \ \kappa]$	verloren gegane letters (afgesleten, afgebroken e.d.)
$(\alpha \ \varepsilon \ \kappa)$	opgeloste afkorting
$\{\alpha \ \varepsilon \ \kappa\}$	overbodige letters
$<\alpha \ \varepsilon \ \kappa>$	door uitgever toegevoegde letters
$\alpha \ \ \varepsilon \ \ \kappa$	regelscheiding
$\perp$	afkortingsteken voor έτος, „jaar”

CATALOGUS

Chronologisch overzicht van keizers (en overige personen met eremuntrecht)

Tiberius	I.	Gordianus III Caesar	133.
Claudius	2-3.	Gordianus III	134-138.
Nero	4-22.	Tranquillina	139.
Galba	23-25.	Philippus I Arabs	140-145.
Ortho	26.	Otacia Severa	146-148.
Vitellius	27.	Philippus II Caesar	149-150.
Vespasianus	28-31; DI.	Philippus II	151.
Titus	32-33.	Decius	152.
Domitianus	34; B2-5.	Herennia Etruscilla	153.
Nerva	35.	Herennius Caesar	154.
Traianus	36-39; B6-8.	Trebnianus Gallus	155.
Hadrianus	40-58; B9-12.	Volusianus	156.
Sabina	59.	Valerianus I	157.
Aelius Caesar	60.	Gallienus	158-168.
Antoninus Pius	61-79; B13-15.	Salonina	169-172.
Marcus Aurelius Caesar	80-81.	Valerianus II Caesar	173.
Faustina Junior	82-83.	Saloninus Caesar	174.
Marcus Aurelius	84-87.	Macrianus	175.
Marcus Aurelius en Lucius Verus	88.	Quietus	176.
Lucius Verus	89-90.	Claudius II Gothicus	177-186.
Commodus	91-107.	Quintillus	187.
Heliogabalus	108-III.	Aurelianus en Vaballathus	188.
Julia Maesa	112.	Aurelianus	189-193.
Julia Paula	113.	Severina	194.
Aquilia Severa	114.	Tacitus	195.
Julia Soaemias	115.	Probus	196-198.
Alexander Severus Caesar	116.	Carus	199.
Alexander Severus	117-122.	Voor Divus Carus	200.
Julia Mamaea	123.	Carinus Caesar	201.
Maximinus	124-128.	Carinus	202.
Maxinus Caesar	129.	Numerianus Caesar	203.
Gordianus I	130.	Numerianus	204-206.
Pupienus	131.	Diocletianus	207-209.
Balbinus	132.	Maximianus Herculus	210-216.
		Constantius Caesar	217.
		Galerius Caesar	218.
		Domitius Domitianus	219.

Tiberius (14-37)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
7 (20/21)	Kop van Tiberius met lauwerkrans r.	Kop van Divus Augustus met stralenkroon.	1

Claudius (41-54)

2 (41/42)	Kop van Claudius met lauwerkrans r.	Buste van Antonia, de moeder van Claudius.	2
3 (42/43)	Kop van Claudius met lauwerkrans r.	Messalina, de vrouw van Claudius, staand met twee figuren in r.h.; in l.h. aren, met linker elleboog steunend op zuil. <i>Lituis</i> l.	3

Nero (54-68)

3 (56/57)	Kop van Nero met lauwerkrans r.	Buste van Octavia, de eerste vrouw van Nero r.	4
	Als nr. 4.	Buste van Agrippina, de moeder van Nero r.	5
4 (57/58)	Kop van Nero met lauwerkrans r.	Staande Eirene, in l.h. helm, in r.h. gevleugelde <i>caduceus</i> .	6
	Als nr. 6	Agathodaimon slang, draagt <i>skhent</i> , omslingert r. en l. aren en papaverbollen.	7
6 (59/60)	Kop van Nero met lauwerkrans r.	Naar l. zittende keizer op troon met stralenkroon; in r.h. doek, in l.h. lange scepter; voeten op voetenbankje.	8
9 (62/63)	Kop van Nero met lauwerkrans r.	Bundel van vijf korenaren; ster en r. van bundel korenaren.	9
10 (63/64)	Kop van Nero met stralenkroon r.	Buste van Poppaea, de tweede vrouw van Nero r.	10
12 (65/66)	Kop van Nero met stralenkroon r.	Buste van Alexandrië met olifantenhuid r.	11
13 (66/67)	Kop van Nero met stralenkroon en <i>aegis</i> l.	Kop van Tiberius met lauwerkrans r.	12

Tiberius

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Τιβέριος Καῖσαρ Σεβαστός; r.: L ζ.	Θεὸς Σεβ[αστός].	1

Claudius

Τι(βέριος) Κλαύδι(ος) Καῖσ(αρ) Σεβα(στός) Γερμανι(κός) Αὐτοκρ(άτωρ); r.: L β.	Ἀντωνία Σεβαστή.	2
Τι(βέριος) Κλαύδι(ος) Καῖσ(αρ) Σεβα(στός) Γερμανι(κός) Αὐτοκρ(άτωρ) r.: L γ.	Μεσσαλίνα Καῖσ(αρος) Σεβαστή.	3

Nero

Νέρ(ων) Κλαύδι(ος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γ[ερ]μανικὸς Αὐτο(κράτωρ)].	Ὁκ[τα]νυία Σεβαστ[οῦ]; r.: L γ.	4
Νέρ(ων) Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γ[ερ]μανικὸς Αὐτο(κράτωρ)].	Ἀγριππῖνα Σεβαστ[ή]; r.: L γ.	5
Νέρω(ν) Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβα(στός) Γερμανικὸς Αὐτο(κράτωρ).	(Ε)ἰρήνη; r.: L δ.	6
Νέρ(ων) Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γερμανικὸς Αὐτο(κράτωρ).	Νεο· (= Νεο(ς)) Ἀγαθ(ο)δαίμ(ων); r.: L δ.	7
Νέρων Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) [Γερμανικὸς Αὐτο(κράτωρ)].	(Ε)ἰρήνη; l.: L ζ.	8
Νέρω(ν) Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γερμανικὸς Αὐτο(κράτωρ).	Λ ἐνά(του).	9
Νέρω(ν) Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γ[ερ]μανικὸς Αὐτο(κράτωρ)].	[Π]οππαία Σεβαστή; r. L ι.	10
Νέρω(ν) Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) [Σεβ(αστός) Γερμανικὸς].	[Αὐτο]κρά(τωρ); r. L ιβ.	11
[Νέρω(ν)] Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γερμανικὸς Αὐτοκράτωρ); l. [L] ιγ.	[Τιβέρ]ιος Καῖσαρ.	12

Nero (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
13 (66/67)	Kop van Nero met stralenkroon en <i>aegis</i> l.	Kop van Divus Augustus met stralenkroon r.	13
	Kop van Nero met stralenkroon en <i>aegis</i> r.	Varend zeilschip en vissen.	14
	Als nr. 14.	Buste van Apollo met lauwerkrans r.	15
	Als nr. 13.	Buste van Zeus Nemeios met lauwerkrans en <i>aegis</i> r.	16
	Als nr. 13.	Buste van Zeus Nemeios met lauwerkrans en <i>aegis</i> r.	17
	Als nr. 13.	Buste van Zeus Olympios met lauwerkrans r.	18
14 (67/68)	Kop van Nero met stralenkroon en <i>aegis</i> l.	Buste van Apollo Aktios met lauwerkrans en pijlkoker r.; r.: ster.	19
	Als nr. 19.	Buste van Apollo Pythios met lauwerkrans en pijlkoker r.; r.: ster.	20
	Als nr. 19.	Buste van Hera Argeia met sluier r.; r.: ster.	21
	Als nr. 13.	Buste van Poseidon Isthmios met drietand r.	22

Galba (68-69)

1 (68)	Kop van Galba met lauwerkrans r.	Staande Kratesis met in r.h. Nike en in l.h. <i>tropaion</i> .	23
	Als nr. 23.	Buste van Eirene met sluier en krans, achter rechterschouder <i>caduceus</i> r.	24
2 (68/69)	Kop van Galba met lauwerkrans r.	Buste van Roma met helm, harnas en speer r.; r.: <i>simpulum</i> .	25

Nero (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Νέρω(ν) Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γερ(μανικός) Αὐ(τοκράτωρ); l.: L ιγ.	Θεὸς Σεβαστός.	13
Νέρω(ν) Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γερ(μανικός) Αὐ(τοκράτωρ)] (in spiegelbeeld); r.: L ιγ.	In spiegelbeeld: Σεβαστοφόριος].	14
Νέρω(ν) Κλαύ(διος) [Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γερ(μανικός)].	Αὐτο[κρά(τωρ); r. L ιγ.	15
[Νέρω(ν) Κλαύ(διος)] Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γερ(μανικός) Αὐ(τοκράτωρ); l.: [L ιγ].	Νέ[μειος] Ζεύς.	16
[Νέρω(ν) Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γερ(μανικός) Αὐ(τοκράτωρ)]; l.: L ιγ.	[Νέμειος] Ζεύς.	17
Νέρω(ν) [Κλαύ(διος)] Καῖσ(αρ)] Σεβ(αστός) Γερ(μανικός) Αὐ(τοκράτωρ); l.: L ιγ.	Διὺς Ὀλ[υμπίου].	18
[Νέρω(ν) Κλαύ(διος)] Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γερ(μανικός) Αὐ(τοκράτωρ); l.: [L ιδ].	Ἄκτιος [Ἀπόλλων].	19
[Νέρω(ν)] Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γερ(μανικός) Αὐ(τοκράτωρ); l.: [L ι]δ.	Πύθιος Ἀπόλλων.	20
Νέρω(ν) Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γερ(μανικός) Αὐ(τοκράτωρ)]; l.: L ιδ.	Ἡρὰ Ἀργεία.	21
[Νέρω(ν) Κλαύ(διος) Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός) Γερ(μανικός) Αὐ(τοκράτωρ)]; l.: L ιδ.	Ποσειδῶ[ν Ἰ]σθμῖος.	22

Galba

Λούκ(ιος) Αἰβ(ιος) Σουλπ(ίκιος) [Γάλβα Καῖ(σαρ) Σεβ(αστός) Αὐτ(οκράτωρ)]; r.: L α.	Κρά[τη]σις.	23
Λούκ(ιος) Αἰβ(ιος) Σουλπ(ίκιος) Γάλβα Καῖ(σαρ) Σεβ(αστός) Αὐτ(οκράτωρ)]; r.: L α.	Εἰρήνη.	24
[Σερού(ος) Γάλβα Αὐτο(κράτωρ) Καῖσ(αρ)] Σεβ(αστός); r.: L β.	Ῥώμη.	25

Otho (69)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
1 (69)	Kop van Otho met lauwerkrans r.	Staande Eleutheria met l. elleboog steunend op zuil, houdt scepter vast, in r.h. krans.	26

Vitellius (69)

1 (69)	Kop van Vitellius met lauwerkrans r.	Naar links lopende Nike, in r.h. krans, in l.h. palmtak.	27
-----------	--------------------------------------	--	----

Vespasianus (69-79)

2 (69/70)	Kop van Vespasianus met lauwerkrans r.	Kop van Titus met lauwerkrans r.	28
	Als nr. 28.	Naar l. staande Alexandria in kort gewaad, aan voeten <i>cothurnae</i> . Draagt olifantenhuid (?), in r.h. krans, in l.h. scepter.	29
	Als nr. 28.	Naar l. staande Eirene, in l.h. <i>caduceus</i> , in r.h. arenbundel.	30
	Als nr. 28.	Naar l. lopende Nike, in r.h. krans, in l.h. palmtak.	31

Titus (79-81)

3 (80/81)	Kop van Titus met lauwerkrans r.	Naar l. zittende Homonoia, in r.h. olijftak, voeten op voetenbankje.	32
	Als nr. 32.	Buste van Sarapis r.	33

Domitianus (81-96)

8 (88/89)	Kop van Domitianus met lauwerkrans r.	Naar l. staande Athena met helm, <i>chiton</i> en harnas; op r.h. Nike, met l.h. steunend op schild.	34
--------------	---------------------------------------	--	----

Otho

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Αὐτοκ(ράτορος) Μάρκ(ου) [Ὁ]θωνος Καίσ(αρος) Σεβ(αστοῦ); r.: L α.	Ἐλευ[θε]ρία.	26

Vitellius

Ὁλου Οὐίτ(ελλίου) Καίσ(αρος) Σεβ(αστοῦ) Γερμ(ανικοῦ) Αὐτ(οκράτορος).	l.: L α.	27
---	----------	----

Vespasianus

Αὐτοκ(ράτορος) Καίσ(αρος) Σεβ(αστοῦ) Οὐεσπασιανοῦ; r.: L β.	[Τί(τος)] Φλαυί(ος) Οὐεσπασιανὸς Καίσαρ.	28
Αὐτοκ(ράτορος) Καίσ(αρος) Σεβ(αστοῦ) Οὐεσπασιανοῦ; r.: L β.	Ἀλεξανδρεία.	29
Αὐτοκ(ράτορος) Καίσ(αρος) Σεβ(αστοῦ) Οὐεσπασιανοῦ; r.: L β.	Εἰρήνη.	30
Αὐτοκ(ράτορος) Καίσ(αρος) Σεβ(αστοῦ) Οὐεσπασιανοῦ; r.: L β.		31

Titus

• Αὐτοκ(ράτορος) Τίτου Καίσ(αρος) Οὐεσπασιανοῦ Σεβ(αστοῦ).	Ὁμόν[οια]; l.: L γ.	32
• Αὐτοκ(ράτορος) Τίτου Καίσ(αρος) Οὐεσπασιανοῦ Σεβ(αστοῦ)].	Σάραπης; r.: L γ.	33

Domitianus

Αὐτοκ(ράτωρ) Καίσαρ Δομιτιανὸς Σεβ(αστὸς) Γερμ(ανικός).	Ὁμόν[οια]; l.: L η.	34
--	---------------------	----

[Tweede lade]

Nerva (96-98)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
I (96/97)	Kop van Nerva met lauwerkrans r.	Adelaar met opgevouwen vleugels r.	35

Traianus (98-117)

5 (101/102)	Kop van Traianus met lauwerkrans r.	Naar l. lopende Nike, in r.h. krans, in l.h. palmtak.	36
19 (115/116)	Kop van Traianus met stralenkroon en <i>aegis</i> r.; r.: ster.	Naar l. staande Dikaiosyne in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , in r.h. weegschaal, in l.h. hoorn des overvloeds.	37
	Als nr. 37.	Buste van Sarapis r.	38
20 (116/117)	Kop van Traianus met stralenkroon en <i>aegis</i> r.; r.: ster.	Buste van Zeus r.	39

Hadrianus (117-138)

datum onleesbaar	Kop van Hadrianus met lauwerkrans r.; <i>paludamentum</i> l., maansikkel r.	Keizer staande op <i>quadriga</i> , houdt lauriertwijn en adelaarscepter vast.	40
5 (120/121)	Kop van Hadrianus met lauwerkrans r.; <i>paludamentum</i> l., maansikkel r.	Lopend nijlpaard r.	41
8 (123/124)	Kop van Hadrianus met harnas en lauwerkrans r.; <i>paludamentum</i> l.	Canopus van Isis r.	42
10 (125/126)	Kop van Hadrianus met harnas en lauwerkrans r.; <i>paludamentum</i> l.	Canopus van Osiris r.	43
	Als nr. 43.	Naar l. staande Sarapis met <i>kalathos</i> , <i>chiton</i> en <i>himation</i> , in l.h. lange scepter, r.h. uitgestrekt; aan r. voet Cerberus.	44
11 (126/127)	Kop van Hadrianus met harnas en lauwerkrans r.; <i>paludamentum</i> l.	Buste van Selene in <i>chiton</i> r.	45

[Tweede lade]

Nerva

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Αὐτ(οκράτωρ) Νέρουας Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός).	Λ α.	35

Traianus

Αὐτ(οκράτωρ) Καῖσ(αρ) Νέρ(ουας) Τραιαν(ός) Σεβ(αστός) Γερμ(ανικός).	Λ.: Λ ε.	36
Αὐτ(οκράτωρ) Τραιαν(ός) Ἀρι(στος) Σεβ(αστός) Γερμ(ανικός) Δακικ(ός).	Λ.: Λ ιθ.	37
Αὐτ(οκράτωρ) Τραιαν(ός) Ἀρι(στος) Σεβ(αστός) Γερμ(ανικός) Δακικ(ός) Παρ(θικός).	Λ ιθ.	38
Αὐτ(οκράτωρ) Τραιαν(ός) Ἀρι(στος) Σεβ(αστός) Γερμ(ανικός) Δακικ(ός) Παρ(θικός).	Λ κ.	39

Hadrianus

[Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ)] Τραι(ανός) Ἀδρια(νός) Σεβ(αστός).	Λ.: [Λ].	40
Αὐτ(οκράτωρ) Κ[αῖ(σαρ) Τραι(ανός)] Ἀδρια(νός) Σεβ(αστός).	Λ ε.	41
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τραι(ανός) Ἀδρια(νός) Σεβ(αστός).	Λ η.	42
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τραι(ανός) Ἀδρια(νός) Σεβ(αστός).	Λ δεκάτου.	43
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τραι(ανός) Ἀδρια(νός) Σεβ(αστός).	Λ δεκάτου.	44
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τραι(ανός) Ἀδρια(νός) Σεβ(αστός).	Λ ένδεκάτου.	45

Hadrianus (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
12 (127/128)	Kop van Hadrianus met harnas en lauwerkrans r.; <i>paludamentum</i> l.	Naar r. staande Ptah-Hephaistos in <i>himation</i> , in r.h. lange scepter, in l.h. tang.	46
	Als nr. 46.	Staande Ptah-Sokar-Osiris in mummiebanden gewikkeld, in beide handen scepter met jakhalskop r.	47
	Als nr. 46.	Ineengeslagen handen.	48
14 (129/130)	Kop van Hadrianus met harnas en lauwerkrans r.; <i>paludamentum</i> l.	Buste van Helios r., <i>chlamys</i> over r. schouder, met speld gesloten.	49
15 (130/131)	Kop van Hadrianus met harnas en lauwerkrans r.; <i>paludamentum</i> l.	Naar l. staande Hadrianus met lauwerkrans, in toga. In l.h. scepter, r.h. uitgestrekt. Tegenover hem naar r. staande Alexandrië in olifanten huid, korte <i>chiton</i> , <i>peplos</i> en <i>cothurnae</i> . Houdt in l.h. <i>vexillum</i> , overhandigt met r.h. twee aren aan Hadrianus.	50
16 (131/132)	Kop van Hadrianus met harnas en lauwerkrans r.; <i>paludamentum</i> l.	Naar r. zittende Sarapis met <i>kalathos</i> in <i>himation</i> op troon met hoge leuning, in l.h. lange scepter, r.h. uitgestrekt, voeten op voetenbankje; zittende Cerberus r.	51
17 (132/133)	Kop van Hadrianus met harnas en lauwerkrans r.; <i>paludamentum</i> l.	Buste van Sabina, de vrouw van Hadrianus, r.	52
19 (134/135)	Kop van Hadrianus met lauwerkrans l.	Buste van Nilus r.	53
20 (135/136)	Kop van Hadrianus met lauwerkrans l.	Naar l. zittende Nilus, halfnaakt, in <i>himation</i> , in r.h. papyrusstengel, in l. arm hoorn des overvloeds; krokodil kruipt naar r. boven.	54

Hadrianus (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τραι(ανὸς) Ἀδρια(νὸς) Σεβ(αστός).	Λ δωδεκάτου.	46
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τραι(ανὸς) Ἀδρια(νὸς) Σεβ(αστός).	Λ δωδεκάτου.	47
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τραι(ανὸς) Ἀδρια(νὸς) Σεβ(αστός).	Πατήρ πατρίδος; Λ ιβ.	48
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τραι(ανὸς) Ἀδρια(νὸς) Σεβ(αστός).	Λ ιδ.	49
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τραι(ανὸς) Ἀδρια(νὸς) Σεβ(αστός).	Λ ιε.	50
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τραι(ανὸς) Ἀδρια(νὸς) Σεβ(αστός).	Λ ις.	51
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τραι(ανὸς) Ἀδρια(νὸς) Σεβ(αστός).	Σαβεῖνα Σεβαστή; [Λ] ιζ.	52
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) [Τραιαν(ὸς) Ἀδρι]ανὸς Σ[εβ(αστός)].	Λ ἑννεακ(αι)δ(εκάτου).	53
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) [Τραιαν(ὸς) (?) Ἀδρια]νὸς Σεβ(αστός).	Λ: Λ κ.	54

Hadrianus (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
20 (135/136)	Kop van Hadrianus met lauwerkrans l.	Tyche rust in <i>chiton</i> met <i>kalathos</i> op een met guirlanden versierd <i>lectisternium</i> , houdt in r.h. roer vast, l. elleboog op kussen steunend, l.h. aan hoofd.	55
21 (136/137)	Kop van Hadrianus met lauwerkrans r.	Naar l. staande Demeter in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , in r.h. twee aren en papaverbollen, in l.h. lange fakkel.	56
22 (137/138)	Kop van Hadrianus met lauwerkrans r.	Naar l. staande Pronoia in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , in r.h. Phoenix, schuin in l.h. een lange scepter.	57
	Als nr. 57.	Naar l. zittende Nilus, halfnaakt, met <i>himation</i> , in r.h. papyrusstengel, in l. arm hoorn des overvloeds; krokodil kruipt naar r. boven.	58

Sabina (tijd van Hadrianus)

15 (130/131)	Buste van Sabina r.	Naar l. zittende Sabina in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> op troon zonder leuningen, in r.h. twee aren, in l.h. lange scepter.	59
-----------------	---------------------	--	----

Aelius Caesar (Romeinse datering)

2 ^e consulaat (137)	Kop van Aelius Caesar r.	Naar l. staande Homonoia in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> met krans, houdt in r.h. <i>patera</i> boven een met guirlande versierd altaar, in l.h. hoorn des overvloeds.	60
--------------------------------------	--------------------------	--	----

Antoninus Pius (138-161)

2 (138/139)	Kop van Antoninus Pius r.	Naar l. staande Roma met helm, korte <i>chiton</i> en <i>cothurnae</i> , houdt in r.h. Nike met krans en palmtak, in l.h. speer, r. voet staat op schild.	61
3 (139/140)	Kop van Antnninus Pius r.	Naar l. staande Eirene in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. twee aren, in l.h. <i>caduceus</i> .	62

Hadrianus (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τρα(ιανὸς) Ἀδριανὸς Σεβ(αστός).	Λ κ.	55
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τρα(ιανὸς) Ἀδριανὸς Σεβ(αστός).	Λ κα.	56
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τρα(ιανὸς) Ἀδριανὸς Σεβ(αστός).	Πρόνοια; κβ Λ.	57
Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τρα(ιανὸς) Ἀδριανὸς Σεβ(αστός).	κβ Λ.	58

Sabina

Σαβεῖνα Σεβαστή.	Σαβεῖνα Σεβαστή; Λ ιε.	59
------------------	------------------------	----

Aelius Caesar

Α(ούκιος) Αἴλιος Καῖσαρ.	Δημ(αρχικῆς) ἐξουσ(ίας) ὑπατ(ος) β.	60
--------------------------	-------------------------------------	----

Antoninus Pius

[Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Τ(ίτος)] Αἴλ(ιος) Ἀδρ(ιανὸς) Ἀντωνίνος Εὐσεβ(ής).	Λ β.	61
[Αὐτ(οκράτωρ)] Κ(αῖσαρ) Τ(ίτος) Αἴλ(ιος) Ἀδρ(ιανὸς) Ἀντωνίνος Εὐσεβ(ής).	Λ τρίτου.	62

Antoninus Pius (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
3 (139/140)	Kop van Antoninus Pius r.	Naar l. zittende Dikaosyne in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> op troon zonder leuningen, houdt in r.h. weegschaal, in l. arm hoorn des overvloeds.	63
4 (140/141)	Kop van Antoninus Pius met lauwerkrans r.	Naar l. staande Tyche in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , draagt <i>kalathos</i> , houdt in r.h. roer, in l. arm hoorn des overvloeds.	64
5 (141/142)	Kop van Antoninus Pius met lauwerkrans r.	Artemis staat in korte rok en <i>cothurnae</i> , in l.h. boog, trekt met r.h. pijl uit koker.	65
	Als nr. 65.	Naar r. staande Poseidon, naakt, in r.h. drietand, in l.h. dolfijn, l. voet op <i>prova</i> .	66
6 (142/143)	Kop van Antoninus Pius met lauwerkrans r.	Phoenix staat met stralenkrans r.	67
7 (143/144)	Kop van Antoninus Pius met lauwerkrans r.	Naar l. staande Athena met helm, <i>chiton</i> en <i>aegis</i> , houdt in r.h. weegschaal, in l. arm hoorn des overvloeds; r. staat schild.	68
	Als nr. 68.	Naar l. staande Apollo van Milete, naakt, in r.h. hert, in l. arm boog, altaar (?) r.	69
	Als nr. 68.	Adelaar staat met vleugels uitgespreid op bundel bliksemschichten.	70
10 (146/147)	Kop van Antoninus Pius met lauwerkrans r.	Staande Ares met helm, harnas en <i>cothurnae</i> , in r.h. speer, in l.h. in schede gestoken zwaard en <i>chlamys</i> .	71
	Als nr. 71.	Naar l. staande Athena met helm, <i>chiton</i> en <i>aegis</i> , op uitgestrekte r.h. uil, l.h. op schild.	72
11 (147/148)	Kop van Antoninus Pius met lauwerkrans r.	Keizer staat met lauwerkrans in toga naar r., in l.h. lange scepter, tegenover hem Marcus Aurelius Caesar in toga.	73
	Als nr. 73.	Roma zit met helm, <i>chiton</i> , <i>peplos</i> en harnas naar l., in uitgestrekte r.h. Nike met krans en palmtak, in l.h. lange scepter.	74
	Als nr. 73.	Als nr. 74.	75

Antoninus Pius (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Τ(ίτος) Αἰλ(ιος) 'Αδρ(ιανὸς) 'Αντωνῖνος.	Λ τρίτου.	63
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Τ(ίτος) Αἰλ(ιος) 'Αδρ(ιανὸς) 'Αντωνῖνος.	Λ δ.	64
'Αντωνῖνος Σεβ(αστὸς) Εὐσεβ(ής).	Λ ε.	65
[Αὐ]τ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Τ(ίτος) Αἰλ(ιος) 'Αδρ(ιανὸς) ['Αντωνῖνος].	Λ ε.	66
'Αντωνῖνος Σεβ(αστὸς) Εὐσεβ(ής).	Αἰών; Λ ζ'.	67
'Αντωνῖνος Σεβ(αστὸς) Εὐσεβ(ής).	Λ ζ.	68
'Αντωνῖνος Σεβ(αστὸς) Εὐσεβ(ής).	Λ ζ.	69
'Αντωνῖνος Σεβ(αστὸς) Εὐσεβ(ής).	Λ ζ.	70
'Αντωνῖνος Σεβ(αστὸς) Εὐσεβ(ής).	Λ δεκάτου.	71
'Αντωνῖνος Σεβ(αστὸς) Εὐσεβ(ής).	Λ δεκάτου.	72
'Αντωνῖνος Σεβ(αστὸς) Εὐσεβ(ής).	Λ ἑνδεκά[του].	73
'Αντωνῖνος Σεβ(αστὸς) Εὐσεβ(ής).	Λ ἑνδεκάτου.	74
'Αντωνῖνος Σεβ(αστὸς) Εὐσεβ(ής).	Λ ἑνδεκάτου.	75

Antoninus Pius (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
20 (156/157)	Buste van Antoninus Pius met lauwerkrans, harnas en <i>paludamentum</i> r.	Keizer met lauwerkrans, harnas en wapperend <i>paludamentum</i> te paard, r.h. opgeheven, in l.h. scepter.	76
21 (157/158)	Buste van Antoninus Pius met lauwerkrans en <i>paludamentum</i> r.	Nike staat op globe, in r.h. krans, in l.h. palmtak, l.	77
	Kop van Antoninus Pius met lauwerkrans, l.	Isis Pharia staat naar r. met hoofdtooi, <i>chiton</i> en wapperende <i>peplos</i> , houdt in handen en l. voet gebold zeil vast, hoofd naar l.	78
22 (158/159)	Als nr. 78.	Nilus halfnaakt achteroverleunend, houdt in r.h. papyrusstengel, in l. arm hoorn des overvloeds; krokodil kruipt naar r. boven.	79

Marcus Aurelius Caesar (tijd van Antoninus Pius)

12 (148/149)	Buste van Marcus Aurelius Caesar met <i>paludamentum</i> r.	Buste van Sarapis met <i>kalathos</i> en <i>himation</i> r.	80
22 (158/159)	Buste van Marcus Aurelius Caesar met <i>paludamentum</i> l.	Buste van Helios met stralenkroon en Selene met maansikkel r.	81

Faustina Junior (tijd van Antoninus Pius)

13 (149/150)	Buste van Faustina Junior r.	Athene staat naar l. met helm, <i>chiton</i> en <i>aegis</i> , houdt in r.h. Nike met krans en palmtak, in l.h. lange scepter; schild aan l. voet.	82
14 (150/151)	Buste van Faustina Junior r.	Wolvin met Romulus en Remus r.	83

Marcus Aurelius (161-180)

1 (161)	Buste van Marcus Aurelius met lauwerkrans, harnas en <i>paludamentum</i> l.	Naar l. staande Homonoia in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , in r.h. olijftak, in l. arm hoorn des overvloeds.	84
------------	---	--	----

Antoninus Pius (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Ἀντωνίνος Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	Λ κ.	76
Ἀντωνίνος Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	Λ κα.	77
Ἀντωνίνος Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	Λ κα.	78
Ἀντωνίνος Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	Λ κβ.	79

Marcus Aurelius Caesar

[Μ(ἄρκος)] Αὐρήλιος Καῖσαρ.	Λ δωδεκάτον.	80
Μ(ἄρκος) Αὐλήρις Καῖσαρ.	Λ κβ.	81

Faustina Junior

Φαυστίνα Σεβαστή.	Λ ιγ.	82
Φαυστίνα Σεβαστή.	Λ ιγ.	83

Marcus Aurelius

Μ(ἄρκος) Αὐρήλιος Ἀντωνίνος Σε(βαστός).	Ὁμόνοια; Λ α.	84
---	---------------	----

Marcus Aurelius (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
1 (161)	Buste van Marcus Aurelius met lauwerkrans l.	Beide keizers Marcus Aurelius en Lucius Verus staan in toga en met lauwerkrans tegenover elkaar en geven elkaar een hand; beiden met lange scepter.	85
5 (164/165)	Buste van Marcus Aurelius met lauwerkrans r.	Sarapis met <i>kalathos</i> , halfnaakt in <i>himation</i> , staat met veldteken bij een bron l.	86
10 (169/170)	Buste van Marcus Aurelius met lauwerkrans r.	Lauwerkrans met jaartal 10.	87

Marcus Aurelius en Lucius Verus

2 (161/162)	Buste van Marcus Aurelius en Lucius Verus, beiden met harnas en <i>paludamentum</i> , kijken elkaar aan.	Kop van Ammon met hoorn en schijf r.	88
----------------	--	--------------------------------------	----

Lucius Verus (161-169)

4 (163/164)	Buste van Lucius Verus met harnas en <i>paludamentum</i> r.	Buste van Zeus met lauwerkrans r.	89
	Als nr. 90.	Buste van Sarapis Pantheos met <i>kalathos</i> en <i>himation</i> , Ammon-hoorn en stralenkroon r.; voor hem drietand met slang.	90

Marcus Aurelius (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
M(ἄρκος) Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος Σε(βαστός).	L α.	85
M(ἄρκος) Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος Σε(βαστός).	L ε.	86
M(ἄρκος) Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος Σε(βαστός).	L ι.	87

Marcus Aurelius en Julius Verus

Ἀντωνῖνος καὶ Οὐερὸς Σεβαστός.	L β.	88
--------------------------------	------	----

Lucius Verus

Λ(σύκιος) Αὐρήλιος Οὐερὸς Σεβ(αστός).	L δ.	89
Λ(σύκιος) Αὐρήλι[ος Οὐερ]ὸς Σεβ(αστός).	L δ.	90

[Derde lade]

Commodus (180-192)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
21 (180/181)	Kop van Commodus met lauwerkrans, r.	Keizer rijdt te paard in galop r., draagt harnas en <i>paludamentum</i> , lans in r.h., gericht tegen een vijand die door het paard op de grond geworpen is.	91
	Als nr. 91.	Keizer rijdt in <i>quadriga</i> r., adelaars scepter in r.h., teugels in l.h.	92
22 (181/182)	Kop van Commodus met lauwerkrans, r.	Naar l. staande Zeus, halfnaakt, bliksemstralen in r.h., lange scepter in l.h., <i>himation</i> over l. arm en schouder gedrapeerd.	93
	Als nr. 93.	Naar l. zittende Athene op troon met hoge leuning, draagt helm, <i>chiton</i> , <i>aegis</i> en <i>peplos</i> , Nike op r.h., lange scepter in l.h., r. naast de troon staat schild.	94
23 (182/183)	Kop van Commodus met lauwerkrans, r.	Naar l. zittende Zeus, halfnaakt op troon met hoge leuning, <i>himation</i> over l. schouder en om de heupen, Nike op globe in r.h., lange scepter in l.h.	95
24 (183/184)	Kop van Commodus met lauwerkrans, r.	Naar l. staande keizer, in offergewaad met hoge hoofdtooi, r.h. over een altaar uitgestrekt; voor hem buste van Sarapis met <i>kalathos</i> op een zuil r.	96
25 (184/185)	Kop van Commodus met lauwerkrans, r.	Nike rijdt in <i>quadriga</i> l., houdt in beide handen de teugels.	97
27 (186/187)	Kop van Commodus met lauwerkrans, r.	Kop van Ammon met hoorn en zonneschijf r.	98
	Als nr. 98.	Lauwerkrans waarin tekst.	99
	Als nr. 98.	Kop van Zeus met lauwerkrans r., <i>himation</i> l.	100
28 (187/188)	Kop van Commodus met lauwerkrans, r.	Naar r. staande Hermanubis, halfnaakt, draagt <i>kalathos</i> , <i>himation</i> om heupen en l. schouder geslagen; een gevleugelde <i>caduceus</i> in r.h., een lange palmtak in l.h.; achter hem een jakhals l., kop naar H. gekeerd.	101

Commodus

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
M(ἄρκος) Αὐρή(λιος) Κόμμ[ο(δος)] Ἀντωνίνος Σε(βαστός).	Λ κ[α].	91
M(ἄρκος) Αὐρή(λιος) Κόμμ(οδος) Ἀντωνίνος Σε(βαστός).	hoben: Λ κα.	92
[M(ἄρκος) Αὐρή(λιος) Κόμμ(οδος) Ἀν]τωνίνος Σε(βαστός).	[Λ] κ[β].	93
M(ἄρκος) Αὐρή(λιος) Κόμμ(οδος) Ἀντωνίνος Σε(βαστός).	Λ: Λ κβ.	94
M(ἄρκος) Αὐρή(λιος) Κόμμ(οδος) [Ἀ]ντωνίνος.	Ὑπατος τὸ δ. eronder: Λ κγ.	95
M(ἄρκος) Αὐρή(λιος) Κόμμ(οδος) Ἀντωνίνος Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	Λ κδ.	96
M(ἄρκος) Αὐρή(λιος) Κόμμ(οδος) Ἀντωνίνος Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	Λ κε.	97
M(ἄρκος) Αὐρή(λιος) Κόμμ(οδος) Ἀντωνίνος Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	Λ κζ.	98
M(ἄρκος) Αὐρή(λιος) Κόμμ(οδος) Ἀντωνίνος Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	In kran: Περὶ οδ(ος) δε καετ(ηρίς); daaronder Λ κζ.	99
M(ἄρκος) Αὐρή(λιος) Κόμμ(οδος) Ἀντωνίνος Σεβ(αστός) [Εὐσεβ(ής)].	Λ κ[ζ].	100
M(ἄρκος) Αὐρή(λιος) Κόμμ(οδος) Ἀντωνίνος Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	Λ κη.	101

Commodus (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
29 (188/189)	Kop van Commodus met lauwerkrans, r.	Naar l. staande keizer, in toga, de r.h. houdt een patera boven een Egyptisch altaar, een lange scepter in l.h.; achter hem staat Nike, bekranst met r.h. de keizer, l.h. palmtak.	102
	Als nr. 102.	Schip onder zeil r., erachter: Pharos, rechthoekig, ingang l.	103
30 (189/190)	Kop van Commodus met lauwerkrans, r.	Buste van Selene l.; ervoor maansikkel.	104
	Als nr. 104.	Naar l. staande Elpis, in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. bloem, schort met l.h. gewaad op.	105
	Als nr. 104.	Naar l. staande Sarapis, draagt <i>kalathos</i> , <i>chiton</i> en <i>himation</i> , houdt in r.h. <i>taenia</i> , l.h. in gewaad; achter Sarapis een bron waaruit water in een bekken vloeit.	106
	Als nr. 104.	Als nr. 106.	107

Heliogabalus (218-222)

2 (218/219)	Kop van Heliogabalus met lauwerkrans r.	Buste van Sarapis r., draagt met planten versierde <i>kalathos</i> en <i>himation</i> .	108
4 (220/221)	Kop van Heliogabalus met lauwerkrans r.	Naar r. lopende keizer, in toga, draagt met l.h. lange scepter op schouder, steekt r.h. uit naar keizerin, die gesluierd tegenover hem staat, met in l.h. lange scepter.	109
	Als nr. 109.	Naar l. lopende Nike, houdt in opgeheven r.h. een krans, in l.h. een palmtak.	110
5 (221/222)	Kop van Heliogabalus met lauwerkrans r.	Kop van Ammon r., draagt hoorn en zonnescijf.	111

Commodus (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
M(ἄρκος) Α(ὐρήλιος) Κόμ(μοδος) Ἀντω(νίνος) Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	l. boven: L κθ.	102
M(ἄρκος) Α(ὐρήλιος) Κόμ(μοδος) Ἀντω(νίνος) Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	onder: L κθ.	103
M(ἄρκος) Α(ὐρήλιος) Κόμ(μοδος) Ἀ[ντω(νίνος)] Σε(βαστός) [Εὐσεβ(ής)].	L λ.	104
M(ἄρκος) Α(ὐρήλιος) Κόμ(μοδος) Ἀντω(νίνος) Σεβ(αστός) Εὐσ[εβ(ής)].	L λ.	105
M(ἄρκος) Α(ὐρήλιος) Κόμ(μοδος) Ἀ[ντω(νίνος)] Σε(βαστός) [Εὐσεβ(ής)].	L λ.	106
[M(ἄρκος) Α(ὐρήλιος) Κόμ(μοδος) Ἀντω(νίνος)] Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	L λ.	107

Heliogabalus

Α(ὐτοκράτωρ) Καῖσαρ Μᾶ(ρκος) Αὐρ(ήλιος) Ἀντωνίνος Εὐσεβ(ής).	L β.	108
[Α(ὐτοκράτωρ) Καῖσαρ Μᾶ(ρκος) Αὐρ(ήλιος) Ἀντων[ίνος Εὐσεβ(ής)].	L δ.	109
[Α(ὐτοκράτωρ) Καῖσαρ Μᾶ(ρκος) Αὐρ(ήλιος)] Ἀντωνίνος [Εὐσεβ(ής)].	L δ.	110
Α(ὐτοκράτωρ) Καῖσαρ Μᾶ(ρκος) Αὐρ(ήλιος) Ἀντωνίνος Εὐσεβ(ής).	L ε.	III

Julia Maesa (tijd van Heliogabalus)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
3 (219/220)	Buste van Julia Maesa, r.	Buste van Alexandria l., draagt kap met muurkroon en lauwerkrans en <i>chiton</i> .	112

Julia Paula (tijd van Heliogabalus)

3 (219/220)	Buste van Julia Paula, r.	Buste van Alexandria l., draagt kap met muurkroon en lauwerkrans en <i>chiton</i> .	113
----------------	---------------------------	---	-----

Aquilia Severa (tijd van Heliogabalus)

4 (220/221)	Buste van Aquilia Severa r.	Naar l. staande Athene, draagt helm, <i>chiton</i> en <i>aegis</i> , houdt Nike op de uitgestrekte r.h., l.h. aan lans, waarvan de punt naar de grond is gekeerd en waartegen het schild leunt.	114
----------------	-----------------------------	---	-----

Julia Soaemias (tijd van Heliogabalus)

4 (220/221)	Buste van Julia Soaemias r.	Naar l. staande Homonoia, in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt r.h. omhoog, in l.h. dubbele hoorn des overvloeds en deel ge-waad.	115
----------------	-----------------------------	--	-----

Alexander Severus Caesar (tijd van Heliogabalus)

5 (221/222)	Buste van Alexander Severus Caesar met onbedekt hoofd.	Buste van Athene r., draagt helm en <i>aegis</i> .	116
----------------	--	--	-----

Alexander Severus (222-235)

2 (222/223)	Buste van Alexander Severus met lauwerkrans, harnas en <i>paludamentum</i> .	Nilus rust halfnaakt l., kijkt om, <i>himation</i> om heupen geslagen, houdt in l.h. hoorn des overvloeds met genius l., in r.h. roer; drie Nijlellen aan zijn voeten.	117
----------------	--	--	-----

Julia Maesa

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Ἰουλ(ία) Μαῖσα Σεβ(αστή) Μητ(ηρ) Στρα(τοπέδου).	Λ γ.	112

Julia Paula

Ἰουλία Παῦλα Σεβ(αστή).	Λ γ.	113
-------------------------	------	-----

Aquila Severa

Ἰουλία Ἀκυλία Σευῆρα Σεβ(αστή).	1.: Λ δ.	114
---------------------------------	----------	-----

Julia Soaemias

Ἰουλία Σοαιμιάς Σεβ(αστή).	1.: Λ δ.	115
----------------------------	----------	-----

Alexander Severus Caesar

Μᾶρ(κος) Αὐρ(ήλιος) Ἀλέξανδρος Καῖσαρ.	Λ ε.	116
--	------	-----

Alexander Severus

[Α(ὐτοκράτωρ) Καῖ(σαρ) Μᾶρ(κος)] Αὐρ(ήλιος) Σευ(ήρος) Ἀλέξανδρος Εὐσεβ(ής).	onder: Λ β.	117
--	-------------	-----

Alexander Severus (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
7 (227/228)	Buste van Alexander Severus met lauwerkrans, harnas en <i>paludamentum</i> .	Buste van Sarapis met modius en <i>himation</i> , achter hem buste van Isis met kroon.	118
	Als nr. 118.	Naar l. zittende Sarapis op troon met hoge leuning, hand op scepter, Cerberus aan zijn voeten.	119
10 (230/231)	Buste van Alexander Severus met lauwerkrans, harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. zittende Zeus, halfnaakt, op troon met hoge leuning, <i>himation</i> over l. schouder en om heupen geslagen; houdt in r.h. <i>patera</i> boven een bij zijn voeten staande adelaar, die omkijkt; houdt in l.h. lange scepter; r. palmtak.	120
12 (232/233)	Buste van Alexander Severus met lauwerkrans, harnas en <i>paludamentum</i> .	Buste van Isis r., draagt hoofdtooi bestaande uit veren, en zonnescijf, en <i>peplos</i> met Isisknoop; r. palmtak.	121
13 (233/234)	Buste van Alexander Severus met lauwerkrans, harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. zittende Nilus, houdt in r.h. een papyrusstengel, in l.h. een hoorn des overvloeds waaruit een Nijlrel komt.	122

Julia Mamaea (tijd van Alexander Severus)

12 (232/233)	Buste van Julia Mamaea met <i>stephanos</i> r.	Buste van Isis r. draagt hoofdtooi bestaande uit veren en zonnescijf, <i>chiton</i> en <i>peplos</i> met Isisknoop; r. palmtak.	123
-----------------	--	---	-----

Maximinus (235-238)

3 (236/237)	Buste van Maximinus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Buste van Helios r., draagt stralenkroon en <i>chlamys</i> .	124
	Als nr. 124.	Buste van Asklepios r., draagt lauwerkrans, <i>himation</i> over schouder; r. slangenstaf.	125
3 (236/237)	Buste van Maximinus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Zeus, naakt, <i>himation</i> over l. schouder; houdt in r.h. <i>patera</i> over een aan zijn voeten l. staande adelaar, die omkijkt; l.h. aan lange scepter.	126

Alexander Severus (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
A(ὐτοκράτωρ) Καί(σαρ) Μᾶρ(κος) Αὐρ(ήλιος) Σευ(ήρος) Ἀλέξανδρος [Εὐσεβ(ής)].	L ζ.	118
A(ὐτοκράτωρ) Καί(σαρ) Μᾶρ(κος) Αὐρ(ήλιος) Σευ(ήρος) Ἀλέξανδρος Εὐσεβ(ής).	L ἐβδόμου.	119
A(ὐτοκράτωρ) Καί(σαρ) Μᾶρ(κος) Αὐρ(ήλιος) Σευ(ήρος) Ἀλέξανδρος [Εὐσεβ(ής)].	l. boven: L ι.	120
A(ὐτοκράτωρ) Καί(σαρ) Μᾶ(ρκος) Αὐρ(ήλιος) Σευ(ήρος) Ἀλέξανδρος [Εὐσεβ(ής)].	L ιβ.	121
A(ὐτοκράτωρ) Καί(σαρ) Μᾶρ(κος) Αὐρ(ήλιος) Σευ(ήρος) Ἀ[λ.]έξανδρ[ος Εὐσεβ(ής)].	L ιγ.	122

Julia Mamaea

Ἰου(λία) Μαμαία Σεβ(αστή) Μητε(ρ) Σεβ(αστοῦ) κ(αί) Στρ(ατοπέδου).	l.: L ιβ.	123
--	-----------	-----

Maximinus

Αὐτο(κράτωρ) Μαξιμῖνος Ε[ὐσεβ(ής)].	L γ.	124
Αὐτο(κράτωρ) Μαξιμῖνος Εὐσ(εβής) Σεβ(αστός).	l.: L γ.	125
Αὐτο(κράτωρ) Μαξιμῖνος Εὐσ(εβής) Σεβ(αστός).	l.: L γ.	126

Maximinus (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
3 (236/237)	Buste van Maximinus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Buste van Sarapis r., draagt <i>kalathos</i> en <i>himation</i> ; daarachter buste van Isis r., draagt hoofdtooi van veren en zonneschijf, <i>chiton</i> en <i>peplos</i> (met Isisknoop).	127
4 (237/238)	Buste van Maximinus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Zegeteken bestaande uit helm, harnas, vier speren en vier schilden; aan de voet daarvan hurken twee gevangenen.	128

Maximus Caesar (tijd van Maximinus)

4 (237/238)	Buste van Maximus Caesar met onbedekt hoofd r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Athena staat frontaal, kijkt naar l., draagt helm, <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , r.h. aan lans, l.h. op schild, dat naast haar staat.	129
----------------	---	--	-----

Gordianus I (238)

1 (238)	Buste van Gordianus I met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Athena staat frontaal, kijkt naar l., draagt helm, <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , r.h. aan lans, l.h. op schild, dat naast haar staat.	130
------------	---	--	-----

Pupienus (238)

1 (238)	Buste van Pupienus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. zittende Athene op troon met hoge leuning, draagt helm, <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt Nike op uitgestrekte r.h., l.h. aan lans; schild tegen de troon.	131
------------	--	---	-----

Balbinus (238)

1 (238)	Buste van Balbinus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. zittende Nike op troon zonder leuning, houdt krans in r.h., in l.h. palmtak tegen schouder.	132
------------	--	---	-----

Maximinus (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Αὐτο(κράτωρ) Μαξιμῖνος Εὐσεβ(ής).	Λ γ.	127
Αὐτο(κράτωρ) Μαξιμῖνος Εὐσ(εβής) Σεβ(αστός).	Λ δ.	128

Maximus Caesar

Γ(άιος) Ἰούλι(ος) Οὐῆρ(ας) Μάξιμος Κα(ίσαρ).	Λ δ.	129
--	------	-----

Gordianus I

Α(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ᾱρκος) Ἀν(τάνιος) Γορδιανὸς Σεμ(πρωνιανὸς) Ἀφρ(ικανὸς) Εὐσεβ(ής).	Λ α.	130
---	------	-----

Pupienus

Α(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ᾱρκος) Κλώ(διος) Πουπιηνὸς Εὐσ(εβής).	Λ α.	131
--	------	-----

Balbinus

Α(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Δέκ(ιμος) Καίλ(ιος) Βαλβίνος Σε(βαστός).	1.: Λ α.	132
---	----------	-----

Gordianus III Caesar (238)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
1 (238)	Buste van Gordianus Caesar r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. zittende Nike op troon zonder leuning, houdt krans in r.h., in l.h. palmtak tegen schouder.	133

Gordianus III (238-244)

2 (238/239)	Buste van Gordianus III met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Nike staande op <i>biga</i> r.	134
4 (240/241)	Buste van Gordianus III met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Eirene draagt <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt olijftak in r.h., lange scepter en deel gewaad in l.h.	135
6 (242/243)	Buste van Gordianus III met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Nilus leunt halfnaakt achterover, <i>himation</i> om heupen geslagen, houdt hoorn des overvloeds in r.h., roer en deel gewaad in l.h.; leunt met l. elleboog op nijlpaardkop r.	136
	Als nr. 136.	Naar l. zittende Nike op troon zonder leuning, houdt krans in r.h., in l.h. palmtak tegen schouder.	137
7 (243/244)	Buste van Gordianus III met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Buste van Nilus r., <i>himation</i> over l. schouder, daarvoor hoorn des overvloeds.	138

Tranquillina (tijd van Gordianus III)

6 (242/243)	Buste van Tranquillina met <i>stephanos</i> r.	Naar l. staande Homonoia, in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , r.h. opgeheven, houdt in l.h. dubbele hoorn des overvloeds en deel gewaad.	139
----------------	--	--	-----

Gordianus III Caesar

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
M(ἄρκος) Ἀντ(ώνιος) Γορδιανός Καῖς(αρ).	l.: L α.	133

Gordianus III

A(ὕτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Ἀντ(ώνιος) Γορδιανός Εὐσε(βής).	boven: L β.	134
A(ὕτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Ἀντ(ώνιος) Γορδιανός Εὐσ(εβής).	L δ.	135
A(ὕτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Ἀντ(ώνιος) Γορδιανός Εὐ(σεβής).	l.: L ζ'.	136
A(ὕτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Ἀντ(ώνιος) Γορδιανός Εὐ(σεβής).	l.: L ζ'.	137
A(ὕτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Ἀντ(ώνιος) Γορδιανός Εὐ(σεβής).	L ζ.	138

Tranquillina

Σαβ(ινία) Τρανκυλλεῖνα Σεβ(αστή).	onder l.: L ζ'.	139
-----------------------------------	-----------------	-----

[Vierde lade]

Philippus I Arabs (244-249)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
1 (244)	Buste van Philippus I Arabs met lauwerkrans r., harnas.	Naar l. staande Dikaiosyne, in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. weegschaal, in l.h. hoorn des overvloeds en deel gewaad.	140
2 (244/245)	Buste van Philippus I Arabs met lauwerkrans r., harnas.	Sarapis staat frontaal, kijkt r., draagt <i>kalathos</i> , <i>chiton</i> en <i>himation</i> , r.h. aan lange scepter, deel gewaad over l. arm.	141
3 (245/246)	Buste van Philippus I Arabs met lauwerkrans r., harnas.	Buste van Zeus met lauwerkrans r., <i>himation</i> over l. schouder.	142
	Als nr. 142.	Nilus leunt achterover l., hoorn des overvloeds in r.h.; eronder: krokodil.	143
4 (246/247)	Buste van Philippus I Arabs met lauwerkrans r., harnas.	Buste van Sarapis Pantheos r., met <i>kalathos</i> , hoorn, stralenkroon, Ammons-hoorn; ervoor: hoorn des overvloeds; drietand over r. schouder met slangen; <i>himation</i> over l. schouder.	144
	Als nr. 144.	Naar r. lopende Nike, houdt in beide handen een krans voor zich; palmtak over l. schouder.	145

Otacilia Severa (tijd van Philippus I Arabs)

3 (245/246)	Buste van Otacilia Severa met stephanos r.	Adelaar staat met gevouwen vleugels l., kijkt om; houdt krans in snavel.	146
	Als nr. 146.	Naar l. staande Asklepios, houdt in r.h. <i>patera</i> boven een altaar uitgestrekt, in l.h. slangestaf.	147
4 (246/247)	Buste van Otacilia Severa met stephanos r.	Eusebeia staat frontaal, gesluierd, kijkt l., in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt wicrookvaatje op linkerhand, r.h. over altaar uitgestrekt.	148

[Vierde lade]

Philippus I Arabs

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
A(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Ἰού(λιος) Φίλιππος {Ευσ} Εύσεβ(ής).	boven l.: L α.	140
A(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Ἰού(λιος) Φίλιππος Εύσεβ(ής).	L β.	141
A(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Ἰού(λιος) Φίλιππος Εύσεβ(ής).	L γ.	142
A(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Ἰού(λιος) Φίλιππος Εύσεβ(ής).	l.: L γ.	143
A(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Ἰού(λιος) Φίλιππος Εύσεβ(ής).	L δ.	144
[A(ύτοκράτωρ)] Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Ἰού(λιος) Φίλιππος Εύσ(εβής).	r.: L δ.	145

Otacilia Severa

Μ(αρκία) Ὠτ(ακιλία) Σεουήρα Σε(βαστή) Μ(ήτηρ) Στρα(τοπέδου).	L γ.	146
Μ(αρκία) Ὠτ(ακιλία) Σεουήρα Σε(βαστή) Μ(ήτηρ) Στρα(τοπέδου).	boven l.: L γ.	147
Μ(αρκία) Ὠτ(ακιλία) Σεουήρα Σε(βαστή) Μ(ήτηρ) Στρα(τοπέδου).	boven l.: L δ.	148

Philippus II Caesar (tijd van Philippus I Arabs)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
4 (246/247)	Buste van Philippus II Caesar met onbedekt hoofd r., harnas.	Hermanubis staat halfnaakt r., draagt <i>kalathos</i> , <i>himation</i> over l. schouder en heupen geslagen; houdt in r.h. een gevleugelde <i>caduceus</i> , met l.h. palmtak; naast hem staat een jakhals l., kijkt om.	149
	Als nr. 149.	Keizer rijdt te paard naar r., r.h. opgeheven, scepter over l. schouder.	150

Philippus II (247-249)

6 (248/249)	Buste van Philippus II met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Homonoia, in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , r.h. opgeheven, houdt in l.h. dubbele hoorn des overvloeds en deel gewaad.	151
----------------	--	--	-----

Decius (249-251)

1 (249/250)	Buste van Decius met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Alexandria, draagt kap met muurkroon, <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , r.h. opgeheven, houdt in l.h. lange scepter en deel gewaad.	152
----------------	--	--	-----

Herennia Etruscilla (tijd van Decius)

2 (250/251)	Buste van Herennia Etruscilla met stephanos r.	Naar l. staande Athene, draagt helm, <i>chiton</i> en <i>aegis</i> , houdt Nike op r.h., l.h. aan lange scepter; naast haar staat een schild.	153
----------------	--	---	-----

Herennius Caesar (tijd van Decius)

2 (250/251)	Buste van Herennius Caesar r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Roma, draagt helm en wapenrusting; r.h. opgeheven, houdt in l.h. scepter en <i>paludamentum</i> .	154
----------------	--	---	-----

Philippus II Caesar

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
M(ἄρκος) 'Ιού(λιος) Φίλιππος Κ(αῖσαρ) Σεβ(αστός).	Λ δ.	149
M(ἄρκος) 'Ιού(λιος) Φίλιππος Κ(αῖσαρ) Σεβ(αστός).	Λ δ.	150

Philippus II

Α(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) 'Ιού(λιος) Φίλιππος Εὐσ(εβής).	onder l.: Λ ζ.	151
--	----------------	-----

Decius

Α(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Γ(άιος) Μ(έσσιος) Κ(οῖντος) Τραιανὸς Δέκιος Ε(ὐσεβής).	Λ α.	152
---	------	-----

Herennia Etruscilla

'Ερ(εννία) Κουπ(ρεσσενία) Αἰτρουσκίλλα Σε(βαστή).	Λ β.	153
--	------	-----

Herennius Caesar

Κ(οῖντος) 'Ερέ(ννιος) 'Ετρ(οῦσκος) Μέσ(σιος) Δέκιος Καῖσ(αρ).	onder l.: Λ β.	154
--	----------------	-----

Trebonianus Gallus (251-253)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
3 (252/253)	Buste van Trebonianus Gallus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. lopende Sarapis, draagt <i>kalathos</i> , <i>chiton</i> en <i>himation</i> , r.h. opgeheven.	155

Volusianus (251-253)

3 (352/353)	Buste van Volusianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Tyche, draagt <i>kalathos</i> , <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. roer, in l.h. hoorn des overvloeds en deel gewaad.	156
----------------	--	---	-----

Valerianus I (253-260)

7 (259/260)	Buste van Valerianus I met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Adelaar staat met gevouwen vleugels l., kijkt om, krans in snavel.	157
----------------	--	--	-----

Gallienus (253-268)

3 (255/256)	Buste van Gallienus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. zittende Homonoia op troon zonder leuning, draagt <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , r.h. opgeheven, houdt in l.h. dubbele hoorn des overvloeds en deel gewaad.	158
6 (258/259)	Buste van Gallienus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Alexandria, draagt kap met muurkroon, <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt op de r.h. een buste van Sarapis met <i>kalathos</i> r., l.h. aan lange scepter.	159
10 (262/263)	Buste van Gallienus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Lauwerkrans, waarin tekst.	160
12 (264/265)	Buste van Gallienus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Athene staat frontaal, kijkt l., draagt helm, <i>chiton</i> en <i>aegis</i> , r.h. aan lans, l.h. houdt schild met <i>gorgeion</i> ; r.: palmtak.	161

Trebonianus Gallus

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
A(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Γ(άιος) Θύβ(ιος) Τρεβ(ωνιανός) Γάλλος Εύσεβ(ής).	Λ γ.	155

Volusianus

A(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Γ(άιος) Ἀφ(ίνιος) Γάλ(λος) Β(ελδουμνιανός) Βολουνσιανός Εύσ(εβής).	Λ γ.	156
--	------	-----

Valerianus

A(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Π(ούβλιος) Λι(κίννιος) Θάλαεριανός Εύ(σεβής) Εύ(τυχής) Σεβαστός).	Λ ζ.	157
--	------	-----

Gallienus

A(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Π(ούβλιος) Λι(κίννιος) Ού(αλεριανός) Γαλλιηνός Εύ(σεβής) Εύ(τυχής) Σεβαστός).	onder l.: Λ γ.	158
A(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Π(ούβλιος) Λι(κίννιος) Ού(αλεριανός) Γαλλιηνός Εύ(σεβής) Εύ(τυχής) Σεβαστός).	Λ ζ.	159
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Π(ούβλιος) Λικ(ίννιος) Γαλλιηνός Σεβ(αστός).	Δεκαετηρί ς Κυ ρίου, daaronder Λ ι.	160
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Π(ούβλιος) Λικ(ίννιος) Γαλλιηνός Σεβ(αστός).	l.: Λ ιβ.	161

Gallienus (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
12 (264/265)	Buste van Gallienus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. zittende Tyche op troon met hoge leuning, draagt <i>kalathos</i> , <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. roer, met l.h. hoorn des overvloeds en deel gewaad.	162
	Als nr. 162.	Als nr. 162.	163
	Als nr. 162.	Adelaar staat met uitgespreide vleugels r., kijkt l. en draagt een lauwerkrans waarin jaartal; r. palmtak.	164
13 (265/266)	Buste van Gallienus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Nike staat frontaal, kijkt l., houdt in r.h. krans, in l.h. palmtak.	165
15 (267/268)	Buste van Gallienus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Agathodaimon slang opgericht r., draagt <i>skenth</i> ; r. palmtak.	166
	Als nr. 166.	Twée Nikai staan tegenover elkaar en houden een schild vast met de datum.	167
	Als nr. 166.	Canopus van Osiris r., met baard en kroon bestaande uit hoorns, <i>uraei</i> , veren; r. palmtak.	168

Salonina (tijd van Valerianus I en Gallienus)

7 (259/260)	Buste van Salonina met <i>stephanos</i> r.	Adelaar staat met gevouwen vleugels l., kijkt om, houdt krans in snavel.	169
12 (264/265)	Buste van Salonina met <i>stephanos</i> r.	Naar l. staande Eirene, in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. olijftak, in l.h. lange scepter en deel gewaad; l.: palmtak.	170
	Als nr. 170.	Naar l. lopende Elpis, in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt bloem op r.h., schort met l.h. gewaad op; l.: palmtak.	171
13 (265/266)	Buste van Salonina met <i>stephanos</i> r.	Naar l. staande Dikaioosyne, in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. weegschaal, in l.h. hoorn des overvloeds en deel gewaad; r. palmtak.	172

Gallienus (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Π(ούβλιος) Αικ(ίννιος) Γαλλιηνὸς Σεβ(αστός).	boven l.: L ιβ.	162
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Π(ούβλιος) Αικ(ίννιος) Γαλλιηνὸς Σεβ(αστός).	boven l.: L ιβ.	163
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Π(ούβλιος) Αικ(ίννιος) Γαλλιηνὸς Σεβ(αστός).	in de krans: L ιβ.	164
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Π(ούβλιος) Αικ(ίννιος) Γαλλιηνὸς Σεβ(αστός).	L ιγ.	165
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Π(ούβλιος) Αικ(ίννιος) Γαλλιηνὸς Σεβ(αστός).	l.: L ιε.	166
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Π(ούβλιος) Αικ(ίννιος) Γαλλιηνὸς Σεβ(αστός).	L ιε.	167
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Π(ούβλιος) Αικ(ίννιος) Γαλλιηνὸς Σεβ(αστός).	L ιε.	168

Salonina

Κορνηλία Σαλωνεῖνα Σεβ(αστή).	L ζ.	169
Κορνηλία Σαλωνεῖνα Σεβ(αστή).	r: L ιβ.	170
Κορνηλία Σαλωνεῖνα Σεβ(αστή).	r: L ιβ.	171
Κορνηλία Σαλωνεῖνα Σεβ(αστή).	boven l.: L ιγ.	172

Valerianus II Caesar (tijd van Valerianus I en Gallienus)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
5 (257/258)	Buste van Valerianus met onbedekt hoofd r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Adelaar staat met gevouwen vleugels l., kijkt om, houdt krans in snavel.	173

Saloninus Caesar (tijd van Valerianus I en Gallienus)

7 (259/260)	Buste van Saloninus Caesar met onbedekt hoofd r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Adelaar staat met gevouwen vleugels l., kijkt nm, houdt krans in snavel.	174
----------------	---	--	-----

Macrianus (260-261)

1 (260/261)	Buste van Macrianus met lauwerkrans r., harnas.	Naar l. staande Homonoia, in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , r.h. opgeheven, houdt in l.h. dubbele hoorn des overvloeds en deel gewaad.	175
----------------	---	--	-----

Quietus (260-261)

1 (260/261)	Buste van Quietus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Adelaar staat met uitgeslagen vleugels l., houdt krans in snavel.	176
----------------	---	---	-----

Claudius II Gothicus (268-270)

1 (268)	Buste van Claudius Gothicus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Tyche rust op een met twee guirlanden versierd <i>lectisternium</i> l., draagt <i>kalathos</i> , <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. roer, steunt met l.h. het hoofd; onder r.: maansikkel.	177
	Als nr. 177.	Naar r. staande Nike, halfnaakt, <i>peplos</i> om heupen en over l. schouder geslagen, l. voet op harnas (?) gezet, houdt in l.h. schild, schrijft met r.h. het jaartal daarop.	178
	Als nr. 177.	Buste van Selene, in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , ervoor: maansikkel.	179

Valerianus II Caesar

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Π(ούβλιος) Αικ(ίνιος) Κορ(νήλιος) Ουαλεριανός Καῖσ(αρ) Σεβ(αστός).	└ ε.	173

Saloninus Caesar

Πο(ύβλιος) Αι(κίνιος) Κο[ρ(νήλιος)] Σα(λω- νῖνος) <Ο>ουαλεριανός Κ(αῖσαρ) Σεβ(αστός).	└ ζ.	174
--	------	-----

Macrianus

Α(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Τ(ίτος) Φ(ούλουιος) Ίούν(ιος) Μακριανός Ε(ύσεβής) Σεβ(αστός).	onder l.: └ α.	175
--	----------------	-----

Quietus

Α(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Τ(ίτος) Φ(ούλουιος) Ίούν(ιος) Κουητ[ός] Ε(ύσεβής) Σεβ(αστός).	onder l.: └ α.	176
--	----------------	-----

Claudius II Gothicus

Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Κ[λαύ]διος Σεβ(αστός).	boven l.: └ α.	177
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Κ[λαύ]διος Σεβ(αστός).	└ α.	178
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Κλαύδ[ι]ος Σεβ(αστός).	l.: └ α.	179

Claudius II Gothicus (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
2 (268/269)	Buste van Claudius Gothicus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Harpokrates van Pelusium, halfnaakt, kijkt om, draagt hem-hem-kroon, <i>chlamys</i> om de heupen; houdt granaatappel op l.h., in r.h. twijg; r. van hem staat een kleine naakte gestalte frontaal, r.h. opgeheven.	180
	Buste van Claudius Gothicus met lauwerkrans r., harnas.	Buste van Alexandria r., draagt kap met muurkroon en <i>chiton</i> .	181
	Buste van Claudius Gothicus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Poseidon, naakt, l.h. aan drietand, houdt in r.h. <i>aphlaston</i> , r. voet op dolfin.	182
	Buste van Claudius Gothicus met lauwerkrans r., harnas.	Naar l. zittende Dikaiosyne in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> op troon met hoge leuning, houdt in r.h. weegschaal, met l.h. dubbele hoorn des overvloeds en deel gewaad.	183
	Als nr. 183.	Buste van Nilus r., draagt lotuskroon, hoorn des overvloeds over r. schouder; crachter buste van Euthenia, draagt arenkroon, <i>chiton</i> (en <i>peplos</i>).	184
	Als nr. 183.	Buste van Hermanubis r., draagt <i>taenia</i> , <i>kalathos</i> en lotusbloesem; <i>himation</i> over l. schouder; ervoor: gevleugelde <i>caduceus</i> met palmtak.	185
3 (269/270)	Buste van Claudius Gothicus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Adelaar staat met gevouwen vleugels r., kijkt om, houdt krans in snavel.	186

Quintillus (270)

1 (270)	Buste van Quintillus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Adelaar staat met gevouwen vleugels r., kijkt om, houdt krans in snavel.	187
------------	--	--	-----

Claudius II Gothicus (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Αὐτ(οκράτωρ) • Κ(αῖσαρ) • Κλαύδιος • Σεβ(αστός).	Λ β.	180
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Κλαύδιος Σεβ(αστός).	Λ β.	181
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Κλαύδιος Σεβ(αστός).	Λ β.	182
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Κλαύδιος [Σεβ(αστός)].	boven l.: Λ β.	183
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Κλαύδιος Σεβ(αστός).	onder r.: Λ β.	184
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Κλαύδιος Σεβ(αστός).	l.: Λ β.	185
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Κλαύδιος Σεβ(αστός).	Λ γ.	186

Quintillus

Αὐτοκράτωρ Κ(αῖσαρ) [Μ(ἄρκος)] Ἀ(ὐρήλιος) Κλ(αύδιος) Κυντίλλος Σεβ(αστός).	Λ α.	187
---	------	-----

[Vijfde lade]

Aurelianus en Vaballathus (270-272)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
2 en 5 (271/272)	Buste van Aurelianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Buste van Vaballathus met diadeem en lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	188

Aurelianus (270-275)

3 (272)	Buste van Aurelianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar r. staande Romeinse wolvin, kijkt om, onder haar zitten Romulus en Remus.	189
4 (272/273)	Buste van Aurelianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Adelaar vliegt met krans in klauwen r., kijkt om; boven r.: ster.	190
	Als nr. 190.	Adelaar staat met uitgeslagen vleugels tussen twee <i>vexilla</i> l., kijkt r.; houdt krans in snavel; l.: ster.	191
5 (273/274)	Buste van Aurelianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Lauwerkrans waarin jaartal 5.	192
6 (274/275)	Buste van Aurelianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. lopende Elpis in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , draagt muurkroon, houdt bloem op r.h., schort met l.h. het gewaad op.	193

Severina (tijd van Aurelianus)

6 (274/275)	Buste van Severina met <i>stephanos</i> r.	Adelaar staat met gevouwen vleugels l., kijkt om, houdt krans in snavel.	194
----------------	--	--	-----

Tacitus (275-276)

1 (275/276)	Buste van Tacitus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Dikaiosyne in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. weegschaal, met l.h. hoorn des overvloeds en deel gewaad.	195
----------------	---	--	-----

[Vijfde lade]

Aurelianus en Vaballathus

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
A(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Α(ούκιος) Δ(ομήτιος) Αύρηλιανός Σεβ(αστός); r.: L β.	[Ι(ούλιος) Α(ύρηλιος) Σ(επτίμιος)] Οὐαβάλλαθος Ἀθην(όδωρος) [Υ(πατος) Α(ύτοκράτωρ) Σ(τρατηγός) 'Ρ(ωμαίων)]; L ε.	188

Aurelianus

[Αύτ(οκράτωρ)] Κ(αῖσαρ) Α(ούκιος) Δ(ομήτιος) Αύρηλιανός Σεβ(αστός).	boven: L γ.	189
Α(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Α(ούκιος) Δ(ομήτιος) Αύρηλιανός Σεβ(αστός).	r.: L δ.	190
Α(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Α(ούκιος) Δ(ομήτιος) Αύρηλιανός Σεβ(αστός).	boven: L δ.	191
[Α(ύτοκράτωρ)] Κ(αῖσαρ) Α(ούκιος) Δ(ομήτιος) Αύρηλιανός Σεβ(αστός).	in de krans: Ἔτους ε.	192
[Α(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Α(ούκιος) Δ(ομήτιος)] Αύρηλιανός Σεβ(αστός).	l.: L ζ.	193

Severina

Οὐλπ(ία) • Σευηρίνα • Σεβ(αστή) .	Ἔτους ζ.	194
-----------------------------------	----------	-----

Tacitus

[Α(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Κλ(αύδιος)] Τάκιτος Σεβ(αστός).	Ἔτους α.	195
---	----------	-----

Probus (276-282)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
3 (277/278)	Buste van Probus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Tyche met <i>kalathos</i> , <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. roer, in l.h. hoorn des overvloeds en deel gewaad.	196
4 (278/279)	Buste van Probus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Adelaar staat met opengeslagen vleugels l, kijkt om, houdt krans in snavel.	197
6 (280/281)	Buste van Probus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. zittende Homonoia in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> op troon zonder leuning, r.h. opgeheven, houdt in l.h. dubbele hoorn des overvloeds.	198

Carus (282-283)

1 (282/283)	Buste van Carus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Dikaioyne in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. weegschaal, in l.h. hoorn des overvloeds en deel gewaad.	199
----------------	---	--	-----

Voor Divus Carus

zonder jaartal	Buste van Divus Carus met lauwerkrans r.	Brandend altaar, met guirlande versierd; daarboven ster.	200
----------------	--	--	-----

Carinus Caesar (tijd van Carus)

1 (282/283)	Buste van Carinus Caesar met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Tyche met <i>kalathos</i> in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. roer, in l.h. hoorn des overvloeds en deel gewaad.	201
----------------	--	--	-----

Carinus (283-285)

2 (283/284)	Buste van Carinus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. lopende Elpis in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt op r.h. bloem, schort met l.h. gewaad op; boven r.: ster.	202
----------------	---	---	-----

Probus

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
A(ὕτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ᾱρκος) Αὐρ(ήλιος) Πρόβος Σεβ(αστός).	boven l.: L γ.	196
A(ὕτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ᾱρκος) Αὐρ(ήλιος) Πρόβος Σεβ(αστός).	L δ.	197
A(ὕτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ᾱρκος) Αὐρ(ήλιος) Πρόβος Σεβ(αστός).	l.: L ζ.	198

Carus

A(ὕτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ᾱρκος) Αὐρ(ήλιος) Καῖρος Σεβ(αστός).	boven l.: L α.	199
---	----------------	-----

Voor Divus Carus

Θεῶ Κάρῳ Σεβ(αστῷ).	Ἀφιέρωσις.	200
---------------------	------------	-----

Carinus Caesar

A(ὕτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ᾱρκος) Αὐρ(ήλιος) Καρῖνος Κ(αῖσαρ).	boven l.: L α.	201
--	----------------	-----

Carinus

A(ὕτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ᾱρκος) Αὐρ(ήλιος) Καρῖνος Σεβ(αστός).	L β.	202
--	------	-----

Numerianus Caesar (tijd van Carus)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
1 (282/283)	Buste van Numerianus Caesar met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Dikaioosyne in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. weegschaal, in l.h. hoorn des overvloeds en deel gewaad; r.: ster.	203

Numerianus (283-284)

2 (283/284)	Buste van Numerianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. zittende Athena met helm, <i>chiton</i> en <i>peplos</i> op troon met hoge leuning, houdt Nike (met krans en palmtak) op r.h., l.h. aan lange scepter; tegen de troon staat een schild; r.: ster.	204
3 (284)	Buste van Numerianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar r. lopende Nike in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. krans, in l.h. palmtak tegen schouder.	205
	Als nr. 205.	Adelaar staat met gevooven vleugels l., kijkt om, houdt krans in snavel.	206

Diocletianus (284-296)

1 (284/285)	Buste van Diocletianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Eusebeia, gesluiert in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt pyxis op l.h., offert met r.h. boven een altaar.	207
2 (285/286)	Buste van Diocletianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Dikaioosyne in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. weegschaal, in l.h. hoorn des overvloeds en deel gewaad.	208
9 (292/293)	Buste van Diocletianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Lauwerkrans, waarin jaartal.	209

Maximianus Herculi (285-296)

2 (286/287)	Buste van Maximianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. lopende Elpis in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt bloem op r.h., schort met l.h. gewaad op.	210
----------------	--	---	-----

Nerianus Caesar

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
A(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Α(ὕρηλιος) Νουμεριανὸς Κ(αῖσαρ) Σ(εβαστός).	boven l.: L α.	203

Nerianus

A(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Α(ὕρηλιος) Νουμεριανὸς Σεβ(αστός).	L β.	204
A(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Α(ὕρηλιος) Νουμεριανὸς Σεβ(αστός).	Ἔτους γ.	205
A(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Α(ὕρηλιος) Νουμεριανὸς Σεβ(αστός).	Λεγ(εὼν) β Τραι(ανή); L γ.	206

Diocletianus

A(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Γ(άιος) Οὐαλ(έριος) Διοκλητιανὸς Σεβ(αστός)].	boven l.: L α.	207
A(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Γ(άιος) Οὐαλ(έριος) Διοκλητιαν[νὸς Σεβ(αστός)].	L β.	208
Διοκλητιανὸς Σεβ(αστός).	ἐνάτου L ; eronder: α.	209

Maximianus Herculus

A(ὐτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) Α(ὕρηλιος) Οὐα(λέριος) Μαξιμιανὸς Σεβ(αστός)].	L β.	210
--	------	-----

Maximianus Herculius (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Nr.
4 (288/289)	Buste van Maximianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Alexandria met muurkroon in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt op r.h. buste van Sarapis met <i>kalathos</i> r., l.h. aan lange scepter.	211
6 (290/291)	Buste van Maximianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Hercules staat naakt frontaal, kijkt l., houdt op r.h. Nike (met krans en palmtak), in l.h. leeuwehuid en knuppel; boven r.: ster.	212
	Als nr. 212.	Als nr. 212.	213
8 (292/293)	Buste van Maximianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Lauwerkrans waarin jaartal.	214
9 (293/294)	Buste van Maximianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Lauwerkrans waarin jaartal.	215
10 (294/295)	Buste van Maximianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Buste van Hermanubis r.; r.: palmtak.	216

Constantius Caesar (293-296)

3 (294/295)	Buste van Constantius Caesar met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar r. lopende Nike in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. krans, met l.h. palmtak tegen schouder.	217
----------------	--	--	-----

Galerius Caesar (293-296)

2 (293/294)	Buste van Galerius Caesar met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar r. lopende Nike in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , houdt in r.h. krans, in l.h. palmtak tegen schouder.	218
----------------	---	---	-----

Domitius Domitianus (296-297)

2 (296/297)	Kup van Domitius Domitianus met lauwerkrans r.	Buste van Sarapis (?)	219
----------------	--	-----------------------	-----

Maximianus Herculus (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
A(ύτοκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(ἄρκος) A(ὕρῆλιος) Οὐα(λέριος) Μαξιμιανός Σεβ(αστός).	Λ δ.	211
Μαξιμιανός Σεβ(αστός).	Λ ζ.	212
Μαξιμιανός Σεβ(αστός).	Λ ζ.	213
Μαξιμιανός Σεβ(αστός).	"Ε τους η; eronder; β.	214
Μαξιμιανός Σεβ(αστός).	ἐνά του Λ.	215
Μαξιμιανός Σεβ(αστός).	l.; Λ ι.	216

Constantius Caesar

Φλά(σuiος) Κωνσταντίος Κ(αῖσαρ).	Λ γ.	217
----------------------------------	------	-----

Galerius Caesar

Γαλ(έριος) Μαξιμιανός Κ(αῖσαρ).	Λ β.	218
---------------------------------	------	-----

Domitius Domitianus

[Δ]ομιτιανός Σεβ(αστός).		219
--------------------------	--	-----

BRONZEN MUNTEN

De waarde van bronzen munten moet op basis van maat en gewicht bepaald worden. Helaas bestaat hiervoor nog geen waterdicht systeem. Het meest recent is het systeem dat Erik Christiansen hanteert (*The Roman Coins of Alexandria. Quantitative Studies II*, 7-10, en spec. 9):

	doorsnede	gewicht	waarde	Nr.
Maat I	(34 mm)	23,85 gr.	1 drachme	B6; B8; B11; B14; B15
Maat II	(29 mm)	13,05 gr.	$\frac{1}{2}$ drachme (<i>triobolon</i>)	
Maat III	(24 mm)	8,55 gr.	$1\frac{1}{2}$ obool	B1; B2; B10; B12; B13
Maat IV	(19 mm)	4,95 gr.	$\frac{3}{4}$ obool (<i>hexachalkon</i>)	B3-B5; B9
Maat V	(14 mm)	1,80 gr.	<i>trichalkon</i>	B7; B16

Vespasianus (69-79)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Maat	Nr.
4 (71/72)	Kop van Vespasianus met lauwerkrans r.	Buste van Isis, draagt hoorns en zonneschijf, Isisknoop.	III.	B1

Domitianus (81-96)

6 (86/87)	Kop van Domitianus met lauwerkrans r.	Apis-stier r.; daarvoor altaar.	III.	B2
	Als Nr. 221.	havik r., draagt <i>skench</i> .	IV.	B3
	Als Nr. 221.	naar r. zittende griffioen, l. klauw op rad.	IV.	B4
10 (90/91)	Kop van Domitianus met lauwerkrans r.	naar r. liggende sphinx.	IV.	B5

Traianus (98-117)

15 (111/112)	Kop van Traianus met lauwerkrans r.	Naar l. staande Harpokrates van Canopus op een met guirlanden versierde basis, draagt <i>skench</i> , r.h. aan mond, in l.h. hoorn des overvloeds; lijf eindigt als krokodille-lijf; voor de basis een hoorn des overvloeds.	I.	B6
17 (113/114)	Kop van Traianus met lauwerkrans r.	<i>Hem-hem</i> -kroon.	V.	B7
	Buste van Traianus met lauwerkrans en <i>paludamentum</i> r.	Naar l. zittende keizer op <i>sella curulis</i> , draagt harnas, l.h. houdt scepter vast, op de r.h. staat Nike; voor hem een zegeteken, waarvoor een gestalte met muurkroon (?) knielt.	I.	B8

Hadrianus (117-138)

11 (126/127)	Kop van Hadrianus met lauwerkrans r., <i>paludamentum</i> .	naar r. staande panter, kijkt om.	IV.	B9
-----------------	---	-----------------------------------	-----	----

Vespasianus

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Αὐτοκ(ράτορος) Καίσαρος Σεβαστοῦ Οὐδε[σπασιανού].	r.: L δ.	B1

Domitianus

Αὐτ(οκράτωρ) Καῖσαρ Δομιτιανὸς Σεβ(αστὸς) Γερμ(ανικὸς)].	erboven: L ζ.	B2
[Αὐτ(οκράτωρ) Καῖσαρ] Δομ[ιτιανὸς Σεβ(αστὸς) Γερμ(ανικὸς)]; r.: L ζ.	r.: L ζ.	B3
[Αὐτ(οκράτωρ)] Καῖσαρ Δομιτιανὸς Σεβ(αστὸς) [Γερμ(ανικὸς)]; r.: L ζ.		B4
[Αὐτ(οκράτωρ)] Καῖσαρ Δομιτιανὸς [Σεβ(αστὸς) Γερμ(ανικὸς)].	erboven: L ι.	B5

Traianus

Αὐτ(οκράτωρ) Τραιαν(ὸς) Σεβ(αστὸς) Γερμ(ανικὸς) Δακικ(ός).	L ιε.	B6
	L ιξ.	B7
[Αὐτ(οκράτωρ) Τραια]ν(ὸς) Σεβ(αστὸς) Γερμ(ανικὸς) [Δακικ(ός)].	L ιξ.	B8

Hadrianus

Αὐτ(οκράτωρ) Καῖ(σαρ) Τραι(ανὸς) [Ἄδρι- α(νὸς)] Σεβ(αστὸς).	L ια.	B9
--	-------	----

Hadrianus (vervolg)

jaar	Afbeelding voorzijde	Afbeelding keerzijde	Maat	Nr.
15 (130/131)	Buste van Hadrianus met lauwerkrans r., harnas en <i>paludamentum</i> .	Naar l. zittende keizer op troon op het dek van een galei, r.h. opgeheven, in l.h. lange scepter. Bij de boeg een <i>vexillum</i> , de achterstevan is versierd; daarin stuurman met roer.	III.	B10
18 (134/135)	Buste van Hadrianus met lauwerkrans r., <i>paludamentum</i> .	Naar l. staande Euthenia in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> , koren in opgeheven r.h., lange scepter in l.h.; ertegenover naar r. staande Demeter, met <i>modius</i> , koren in l.h., lange fakkel in r.h.	I.	B11
21 (136/137)	Buste van Hadrianus met lauwerkrans r.	Euthenia rust in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> l., in haar r.h. twee aren.	III.	B12

Antoninus Pius (138-161)

onleesbaar	Kop van Antoninus Pius met onbedekt hoofd r.	Euthenia leunt in <i>chiton</i> en <i>peplos</i> achterover l., in r.h. twee aren en twee papaverbollen, l. elleboog met lotusbloem steunt op een naar r. liggende sphinx; draagt hoofd- tooi van <i>uraeus</i> en twee aren; op schoot vruchten.	III.	B13
17 (153/154)	Kop van Antoninus Pius met lauwerkrans l.	Nilus rust halfnaakt naar l., houdt in r.h. papyrusstengel, in l.h. hoorn des overvloeds met vruchten; naast hem staat een nilometer waarop een ervoor staande Nijl schrijft; onder Nilus een naar r. staande krokodil.	I.	B14
21 (157/158)	Kop van Antoninus Pius met lauwerkrans r.	Isis Pharia staat in <i>chiton</i> en opwaaiende <i>peplos</i> r., houdt gebold zeil voor zich.	I.	B15

Onbekend

-	Phoenix l.	Apis stier.	V.	B16
---	------------	-------------	----	-----

Hadrianus (vervolg)

tekst voorzijde	tekst keerzijde	Nr.
Αὐτ(οκράτωρ) Καί(σαρ) Τραι(ανὸς) Ἀδρια(νός) Σεβ(αστός).	boven: L ιε.	B10
Αὐτ(οκράτωρ) Καί(σαρ) Τραιαν(ὸς) Ἀδριαν[ὸς Σεβ(αστός)].	L ιη.	B11
Αὐτ(οκράτωρ) Καί(σαρ) Τραιαν(ὸς) Ἀδριανὸς Σεβ(αστός).	L κα.	B12

Antoninus Pius

[Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Τ(ίτος) Αἰλ(ιος) Ἀδριανὸς] Ἀντωνίν(ος) [Εὐσεβ(ής)].	Εὐθηνία.	B13
Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Τ(ίτος) Αἰλ(ιος) Ἀδριανὸς] Ἀντωνίνος Σεβ(αστός) Εὐσεβ(ής).	boven: L ιζ.	B14
[Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Τ(ίτος) Αἰλ(ιος) Ἀδριανὸς] Ἀντωνίνος Εὐσεβ(ής)].	L κα.	B15

Onbekend

-	-	B16
---	---	------------

EGYPTISCHE ELEMENTEN

A.A. den Brinker

Op sommige munten uit de Romeinse tijd zijn Egyptische goden te zien. Het is niet altijd duidelijk waarom de keizers Egyptische motieven, goden etc. op de munten lieten slaan. Een fascinatie of een voorliefde voor het land of voor een bepaalde god zullen hierin waarschijnlijk een rol hebben gespeeld.

Canopus

Bij het horen van Canopus denkt men in eerste instantie aan de stad, gelegen aan de monding van een van de Nijlarmen zo'n 20 km ten westen van Alexandrië. De stad is vooral bekend door het dekreet dat de Egyptische priesters, die hier in 238 voor Christus hun jaarlijkse synode hielden, uitvaardigden. Canopus is genoemd naar de gelijknamige held uit een Griekse sage. Hij was de stuurman van Menelaüs, die een Egyptische prinses beledigde, als straf door een slang werd gebeten, hieraan stierf en ter plekke werd begraven, daar waar het latere Canopus werd gesticht.

Met Canopus wordt ook de beeltenis van de ter plaatse vereerde god, een verschijningsvorm van Osiris, bedoeld. Het beeld van deze god is een bolvormige vaas afgedekt met de beeltenis van het hoofd van Osiris of van zijn vrouw Isis, die eveneens in Canopus werd aanbeden. Het ontstaan van deze nogal ongewone vorm wordt bij Rufinus (vierde eeuw na Christus) in zijn *Historia ecclesiastica* XI, 26 als volgt verklaard:

„De Chaldeeërs trokken met hun god, het vuur, door de provincies, de plaatselijke goden uitdagend tot een tweestrijd met als voorwaarde dat de overwinnaar vereerd zou worden. Daar de beelden van deze goden van hout, edelmetalen e.d. waren vervaardigd, werden zij door het vuur verteerd. Een priester uit Canopus, die van de uitdaging had gehoord, verzoon een list. Hij maakte een aardewerken bolvormige vaas poreus, stopte de gaatjes met was, vulde de vaas met water en dekte deze af met de kop van een oud standbeeld, dat aan de held Canopus werd toegeschreven. De Chaldeeërs arriveerden in Canopus en de beide goden gingen de machtsstrijd aan. Rondom de vaas werd het vuur aangelegd, hetgeen de was deed smelten. Het water stroomde uit de gaatjes en doofde het vuur. Aldus zegevierde Canopus.”

42

Canopus van Isis

De Canopus van Osiris of Isis werd niet alleen op munten afgebeeld zoals in de collectie Mr. B. Kolff te zien is (munt 42, 43, 168), maar ook talrijke stenen of bronzen beelden en amulet-

ten uit de Romeinse tijd zijn ons bekend. Dit duidt er op dat de Canopus in de keizertijd in de belangstelling stond. Dit is wellicht een verklaring voor de aanwezigheid op de munten.

Sarapis

Sarapis is de Griekse weergave van het Egyptische woord Osiris-Apis, de na zijn overlijden tot Osiris geworden Apisstier, die in Memphis werd vereerd (zie pp. 84-86). Ptolemaeus I heeft zijn cultus naar Alexandrië gehaald, alwaar hij werd vergriekst. Deze nieuwe god Sarapis gold aanvankelijk als stadsgod en later is zijn cultus nationaal verbreid geweest. *Serapea* („tempels van Sarapis”) zijn in geheel Egypte teruggevonden, van Alexandrië in het noorden tot aan Elephantine in het zuiden.

Het doel dat Ptolemaeus I voor ogen had, was dat de Egyptenaren en de Grieken een gemeenschappelijke god hadden, die hen nader tot elkaar zou brengen. De inheemse bevolking herkende in Sarapis aspecten van hun alom populaire doden- en vruchtbaarheidsgod Osiris en de Grieken vereenzelfdigden hem met Zeus.

Op Ptolemeïsche munten zien we deze twee goden samengesmolten. Sarapis wordt afgebeeld als Zeus (buste) gekroond met de atefkroon (zie afbeelding) traditioneel gedragen door Osiris.

De populariteit van Sarapis zette in de Romeinse tijd door, getuige o.a. een inscriptie, waarin Caracalla φιλοσάραπισ („Sarapis-minnend”) wordt genoemd, de vondst van een beeld van de Apisstier in de ruïne van het Serapeum van Alexandrië, dat Hadrianus aan Sarapis had geschonken, en natuurlijk de afbeeldingen op de munten uit de keizertijd.

Beelden en munten tonen meer dan eens het hoofd van Sarapis, getooid met een door aren omrande *kalathos*. Dit duidt op vruchtbaarheid, een aspect dat ook Osiris wordt toegeschreven. Osiris werd geassocieerd met de Nijl, in het bijzonder de Nijloverstroming, die het vruchtbare slib op het land achterliet, hetgeen bebouwing mogelijk maakte. In dit verband dienen de afbeeldingen van Sarapis met de staf waarmee de stand van de Nijl wordt gemeten, vermeld te worden.

Sarapis

Op de munten 118 en 127 uit de collectie Mr. B. Kolff zien we naast Sarapis ook Isis (zie p. 76-77) afgebeeld. Zij was de gemalin van Osiris en in deze hoedanigheid aan Sarapis gelieerd. Samen werden zij in het Serapeum van Alexandrië vereerd. Hun cultus is in het gehele Romeinse rijk verbreid geweest, mede dankzij de populariteit van Isis.

In 391 na Christus werd het Serapeum te Alexandrië door de Christenen vernield, hetgeen het einde van de Sarapis-cultus betekende.

GEEF HET VOLK WAT HET WIL

K. Donker van Heel

Op enkele munten uit de collectie Mr. B. Kolff staan puur Egyptische goden afgebeeld en eerlijk gezegd weten we lang niet altijd precies hoe dat komt. Is het opportunisme van de kant van de Romeinse regeerders, zoals in de titel wordt gesuggereerd, of zit er meer achter? Op wanden van sommige Egyptische tempels bijvoorbeeld zien we de Romeinse keizer in de

De godin Isis voedt
Horus het kind

gedaante van een Egyptische farao inmers ook devoot offers brengen aan deze goden, hetgeen er op wijst dat de inheemse goden zich konden koesteren in de warme belangstelling van de Romeinse overheid. Al weten we dan niet precies wat de Romeinse keizers ertoe bewoog zich in te laten met de inheemse godsdienst, het is een onloochenbaar feit dat sommige Egyptische goden in het Romeinse rijk bijzonder populair werden. Zo reisde bijvoorbeeld de godin Isis in het voetspoor van de legioenen naar alle uithoeken van Europa, waardoor haar cultus ook tot in die gebieden doordrong en wortel schoot. In Rome zelf werden diverse tempels aan haar gewijd.

Amon

Een van de op de munten uit de collectie Mr. B. Kolff afgebeelde goden is Amon, door de Grieken "Αμμων genoemd en geïdentificeerd met Zeus. Tegenwoordig denken we dat de naam Anon

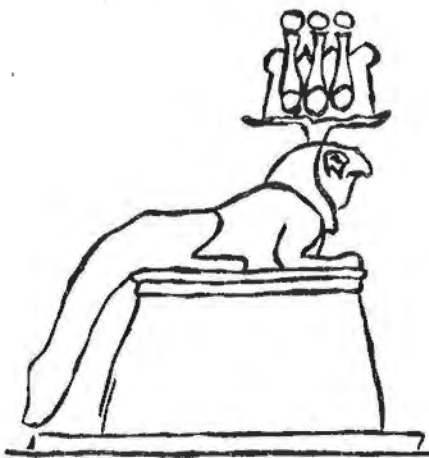
– zoals die door egyptologen wordt gespeld – samenhangt met het Egyptische werkwoord *imn* „verbergen”; de naam Amon zou dan iets betekenen als „de Verborgene, de Onzichtbare”. De god Amon bracht het van een regionale windgod aan het begin van de geschiedenis tot rijksgod en schepper van al wat was in het zogenaamde Nieuwe Rijk (1550-1070 voor Christus). Illustratief voor de positie die in het Nieuwe Rijk door Amn in het Egyptische pantheon werd bekleed, is dat toen onder farao Ramses de Derde het tempelbezit in Egypte werd vergroot met 107.615 man personeel en 2961 vierkante kilometer akkerland, aan het tempeldomein van Amon maar liefst 86.486 man en 2393 vierkante kilometer akkerland werden toebedacht. De andere goden moesten met veel minder genoegen nemen.

De god Amon met verenkroon
en was-scepter (symbool van
voorspoed) in de linkerhand en
in de rechterhand een an-
teken (symbool van leven)

Ook bij de komst van de Grieken in 332 voor Christus was Amon's rol nog niet uitgespeeld. Het was immers het orakel van Amon in de Siwa-oase dat Alexander de Grote erkende als de nieuwe farao van Egypte.

In de gedaante van een ram – een heilig dier dat aan Amon was gewijd – werd de god soms gelijkgesteld aan de ramsgod Chnoem van Elefantine, die eveneens als een scheppergod

Horus in de gedaante van een krokodil met valkekop, getooid met een *hemhem*-kroon

werd beschouwd.¹ Op munten 88, 98 en III zien we Amon in mensengedaante, maarook met ramshoorns en een zonnescijf op het hoofd. Een dergelijk samenstel van verschillende elementen die op een willekeurige manier met elkaar verbonden lijken te zijn, is een typisch Egyptisch verschijnsel. Het was in Egypte namelijk heel gewoon dat twee goden versmolten tot één nieuwe god. Wanneer bijvoorbeeld een krokodilgod en een valkgod tot één nieuwe god versmolten, werd deze nieuwe god soms afgebeeld met het lijf van een krokodil en de kop van een valk. Een Egyptenaar (en een Egyptoloog ook trouwens) keek (en kijkt) daar niet echt van op. De zonnescijf (symbool van de god Re) die Amon op de bovengenoemde munten naast de

ramshoorns op het hoofd heeft, benadrukt nog eens zijn scheppingskracht. De zon was – met de Nijl – de bron van alle leven.

Isis

De godin Isis, de grote tovenares, de echtgenote van Osiris, de god van de onderwereld en de ontluikende vegetatie, en tevens de moeder van de god Horus, was een populaire godin; zij bleef dat ook in de Romeinse tijd. Hierboven werd reeds gesteld dat zij in het voetspoor van de Romeinse legioenen doordrong tot in de verste uithoeken van Europa. De laatste Isistempel in Egypte zelf bleef nog lang in gebruik en werd pas in 537 na Christus op last van keizer Justinianus gesloten, maar er zijn genoeg bewijzen dat Isis nog lang nadien een grote rol speelde in het volksgeloof dat sterk verweven was met de magie.

De palmtak die we op de munten 121 en 123 voor Isis zien afgebeeld is een symbool van leven.² Zoals we hierboven zagen was Isis de echtgenote van Osiris, de god van de onderwereld en van de ontluikende vegetatie. Toen hij nog koning was

De god Osiris met in zijn handen een herdersstaf en een vlegel. Beide symboliseren heerschappij.

¹ Chnoem vervaardigde de mensen op zijn pottebakkersschijf.

² Dit symbool kan soms ook de zogenaamde 'Isisknoop' zijn, een geknoopte stoffen amulet, dat min of meer hetzelfde symboliseert als de palmtak.

van een mythisch rijk, onderging hij een treurig lot: hij werd vermoord door zijn broer Seth, later door de Grieken gelijkgesteld met hun honderdkoppige monster Typhon.

De palmtak speelt een rol tijdens het zogenaamde Choiakfeest, een wederopstandingsfeest dat stoelt op het ontluiken van het nieuwe gewas. Isis treedt gedurende dit feest, samen met haar zuster Nephthys, een bijna even machtige tovenares, op als klaagvrouw van haar overleden echtgenoot Osiris. Nu was het zo dat de Egyptenaren geloofden dat iedereen na zijn of haar dood zelf ook een Osiris werd. De rouwklachten van de godinnen Isis en Nephthys golden hem of haar dus net zo goed als Osiris zelf. Evenzeer waren de rituelen van het Choiakfeest, bedoeld om Osiris weer tot leven te wekken, op de overleden Egyptenaar van toepassing. Op een bepaalde dag van het Choiakfeest werd aan de dode een palmtak aangeboden als symbool van de wederopstanding. De palmtak die op onze munten voor het hoofd van Isis staat afgebeeld is – zo vermoed ik – een subtiële verwijzing naar dit feest. Overigens werden aan het begin van deze eeuw in sommige dorpjes in Nubië – d.w.z. dorpjes die in vroeger tijden een grote mate van beïnvloeding door de oud-Egyptische godsdienst hadden ondergaan – nog altijd palmtakken gestoken in het graf van een dierbare overledene.

Een variant van Isis is Isis Pharia, die tweemaal staat afgebeeld op munten uit de collectie Mr. B. Kolff, terwijl ze een opbollend scheepszeil in bedwang houdt (munt 78 en 815). Zij was de personificatie van de haven van Alexandrië en gold als de beschermster van de zeevlieden. Ik denk dat we haar kunnen vergelijken met een godin aan wie in het huidige Zeeland in een ver verleden door dankbare zeelieden de gedenkstenen werden gewijd die tegenwoordig worden bewaard in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden (de zogenaamde Nehalennia-altaren).

Ptah

Ptah is een oeroude – in de Romeinse tijd al meer dan duizenden jaren lang in Egypte vereerd – inheemse god, die in de theologie van de stad Memphis optrad als de schepper van al wat was. Daarnaast was hij de beschermheer van de handwerkerslieden. De Grieken stelden hem gelijk met de smid uit het Griekse pantheon en zo ontstond de god Ptah-Hephaistos (munt 46).

De god Ptah

In Egypte namen goden elkaars trekken en eigenschappen zonder problemen over. De god Sokar was de dodengod van de stad Memphis en mede doordat sommige gereedschappen die werden gebruikt bij het zogenaamde „mondopeningsritueel”, dat bedoeld was om de dode op magische wijze tot leven te wekken, duidelijk een associatie oproepen met Ptah (die immers ook de god van de handwerkerslieden was), versmolten beide goden tot de ene god Ptah-Sokar. De stap om deze nieuwe god verder te laten versmelten met de dodengod bij uitstek, Osiris, is dan een logische, en, laten we wel wezen, nog maar een kleine: zo ontstond Ptah-Sokar-Osiris (munt 47). De jakhalskop die naast hem op de munt staat afgebeeld verwijst naar Anubis, een jakhalsgod die in Memphis naast Sokar de god van de nekropolis was en meer in het algemeen als een balsemer-god werd beschouwd in de rest van Egypte.

In de hoedanigheid van begeleider van de dode zielen raakte Anubis verknoopt met de Isiscultus als de antropomorfe god Hermanubis.³ Hij werd door de Grieken gelijkgesteld met hun god Hermes, en daarvoor zijn de herautsstaf (*caduceus*) die hij soms draagt (munt 185 en 216) en de palmtak (zie boven) te verklaren. Hoewel Hermanubis een antropomorfe god is koos men er soms voor het jakhals- (d.w.z. Anubis-) element naar voren te halen (munt 101 en 149).

Anubis als mummificeerder van de overledene

Harpokrates

De laatste god waar we hier de aandacht op willen vestigen is Harpokrates, of, in een letterlijke vertaling van het Egyptische equivalent, Horus het Kind. Net als zijn vader Osiris werd hij in verband gebracht met het ontluiken van het gewas, en dan meer in het bijzonder met het rijpen van vruchten. We kennen hem ook als god van de menselijke vruchtbaarheid. Dat verklaart de granaatappel en de twijg die hij op munt 180 in de handen houdt, en de hoorn des overvloeds in nr. B6. Het krokodillelijf dat Harpokrates op deze munt heeft hoeft ons niet meer te verbazen: zoals we boven zagen versmolten de Egyptische goden makkelijker wel dan niet met elkaar en de verbinding tussen Horus en de krokodil was nu eenmaal nogal algemeen.

Harpokrates

³ Deze naam moet niet worden geïnterpreteerd als 'Horus als Anubis', zoals in het verleden wel eens is gebeurd.

HELIOGABALUS EN DE VROUWEN IN ZIJN LEVEN

J.M.L. Jansen

De collectie Mr. B. Kolff bevat een aantal munten van keizer Heliogabalus, die regeerde van 218 tot 222 na Christus, (108-III) en enkele munten van vrouwen aan het keizerlijke hof uit deze tijd (III-III). Deze vrouwen hebben een grote rol gespeeld in de politieke carrière van de keizer: zij waren de oorzaak van zijn opkomst en zijn ondergang. Het lot van de jonge keizer heeft veel mensen tot de verbeelding gesproken; zo heeft bijvoorbeeld Louis Couperus in de roman „De berg van licht” geschreven over het leven van Heliogabalus.

In 217 na Christus werd keizer Caracalla vermoord door de prefect van de praetoriaanse garde, Macrinus. Deze werd vervolgens tot keizer uitgeroepen. De moeder van Caracalla was Julia Domna, een Syrische prinses en de vrouw van keizer Septimius Severus. Zij had altijd veel macht gehad, aangezien zij het dagelijks bestuur in handen had wanneer Caracalla op militaire expedities was. Door de nieuwe keizer zag zij zich van haar macht beroofd.

Macrinus maakte echter de fout Julia Domna in Antiochië, dat destijds het bestuurlijke centrum van het Romeinse rijk was, te laten blijven met behoud van haar keizerlijke titels. Aangezien Julia Domna kon bogen op een grote populariteit en invloed in Antiochië en bovendien erg rijk was, zag zij een kans om zich opnieuw van de macht meester te maken. Zodra Macrinus Antiochië verliet, liet zij weer haar invloed gelden, en daarom stuurde hij haar al spoedig met haar familie naar haar geboorteplaats Emesa.

Dit weerhield Julia Domna er niet van verder te gaan met een samenzwering. Aangezien het voor haar als vrouw onmogelijk was op de troon te komen, zocht zij een stroman die in naam keizer kon worden, terwijl zij achter de schermen het bewind voerde. Deze stroman vond zij in de veertienjarige kleinzoon van haar zuster Julia Maesa (munt III), Varius Avitus, de zoon van Julia Soaemias (munt III). De jongen was net als zijn grootvader Junius Bassianus priester van de locale zonnegod Elagabal en alleen geïnteresseerd in religie.

Voordat zij haar plannen ten uitvoer kon brengen, pleegde Julia Domna zelfmoord, waarschijnlijk omdat Macrinus lucht had gekregen van haar plannen. Haar zuster, Julia Maesa, had echter dezelfde ambities en bleef doorzetten. Zij maakte handig gebruik van de populariteit van haar keizerlijke familie bij de soldaten en hun weerzin tegen het regime van Macrinus. Zij was in staat ze met giften en mooie beloftes om te kopen. Bovendien maakte haar kleinzoon, die niet alleen knap was om te zien maar ook altijd gekleed was in overdadige pronkgewaden, een diepe indruk op het leger. Ook het gerucht dat hij een onecht kind was van Caracalla, zoals Julia Maesa liet rondvertellen, telde zwaar voor de soldaten.

Toen begin 218 Macrinus' troepen begonnen te morren over de slechte situatie en het voedselgebrek in hun winterkamp, zag Julia Maesa haar kans schoon. Zij wist de soldaten te winnen voor haar plan en op 16 mei 218 werd Varius Avitus tot keizer uitgeroepen. Macrinus slaagde er niet in de opstand te onderdrukken. Op 8 juni leed hij een verpletterende nederlaag en enkele weken later werd hij vermoord.

Julia Maesa had nu in feite de macht in handen, aangezien Varius Avitus alleen leefde voor zijn god Elagabal. Deze was oorspronkelijk de beschermgod van Emesa. Hij was een zonnegod en werd door de Romeinen *Sol Invictus Elagabal* genoemd, en door de Grieken Ἡλιογάβαλος. Aangezien priesters vaker geïdentificeerd worden met hun god kreeg de jonge keizer dikwijls zelf de naam Elagabal of Heliogabalus. Van de god bestond een cultusbeeld, een kegelvormige zwarte meteoriet, die in een overdadig versierde tempel stond. De cultus werd met veel pracht en praal gevierd. Iedere ochtend werd er onder zang en dans geofferd door de priester en ieder jaar waren er spelen ter ere van Elagabal.

In de zomer van 219 kwam Heliogabalus in Rome aan. Het cultusbeeld nam hij mee en hij liet een tempel voor de god bouwen op de Palatijn. De Elagabalgodsdiens was niet onbekend in Rome, aangezien de familie van de keizer deze al had geïntroduceerd. De Syrische keizer met zijn oosterse manieren, zijn luxueuze, vrouwelijke uitdossing en zijn fanaticke godsdiens maakte een vreemde indruk op de Romeinse bevolking. Dat in feite het bewind gevoerd werd door de vrouwen uit Emesa viel ook niet in goede aarde. Om toenadering te zoeken met de Romeinen trouwde Heliogabalus op aandringen van zijn grootmoeder en moeder in 219 met de Romeinse Julia Cornelia Paula (munt 113).

Vanaf het vierde jaar van zijn regering ging het mis met Heliogabalus. Aanvankelijk waren de Romeinen wel bereid de vreemde oosterse cultus te tolereren, maar Heliogabalus vatte het plan op om zijn god de oppergod te maken aan wie alle traditionele Romeinse goden ondergeschikt waren.

Eind 220 besloot de keizer dat de god Elagabal zou trouwen met een godin, de Carthaagse hemelgodin Dea Caelestis. Julia Paula verstootte hij, waarschijnlijk omdat hij haar vanwege een vlek op haar lichaam niet rein genoeg vond om bij deze theogamie aanwezig te zijn. Hij trouwde opnieuw met de belangrijkste priesteres van Rome, de Vestaalse maagd Julia Aquilia Severa (munt 114). Op één van de munten (munt 109) staat op de keerzijde een

109

Heliogabalus huwt
Aquilina Severa

afbeelding van de keizer die zijn rechterhand uitsteekt naar een gesluisde vrouw. Dit is een weergave van het huwelijk van Heliogabalus met naar alle waarschijnlijkheid Aquilia Severa. De tempel van Elagabal richtte hij in met beelden van traditionele Romeinse goden die hij uit hun eigen tempels liet halen. Zo verplaatste hij bijvoorbeeld het Vestaalse vuur en het Palladium, het uit Troje afkomstige Athenabeeldje, uit de Vestatempel. Elagabal zette hij aan het hoofd van het pantheon.

Julia Maesa zag met grote schrik de woede van de Romeinen over deze heiligschennis en de groeiende nrust. Zij vestigde haar hoop om invloed te behouden steeds meer op haar andere kleinzoon, Alexianus, de zoon van Julia Mamaea. In juni 221 haalde zij Heliogabalus over om zijn neef te adopteren en als opvolger te benoemen. Deze werd na zijn adoptie Alexander Severus Caesar genoemd (munt 116). In dezelfde periode liet Heliogabalus, weer op aandringen van zijn familie, zich scheiden van Aquilia Severa en trouwde met een voorname Romeinse die bovendien een na-zaat was van keizer Marcus Aurelius, Annia Faustina. Er bestaat een, weliswaar zeer be-

schadigde, papyrus uit het jaar 221 (*P. Bub.* I 4, XXIX en XXX) die waarschijnlijk een brief is van Heliogabalus over zijn op handen zijnde scheiding en zijn huwelijk met Annia Faustina.

Het huwelijk was echter een kort leven beschoren, aangezien Heliogabalus wel doorzag dat de adoptie van zijn neef was opgezet om hem uiteindelijk te vervangen. Na enkele maanden verstootte hij Annia Faustina en trouwde opnieuw met Aquilia Severa. Aan het keizerlijke hof liep de machtsstrijd hoog op toen de zusters Julia Soaemias en Julia Mamaea allebei voor de belangen van hun zoons opkwamen en Heliogabalus zich van Alexander Severus probeerde te ontdoen. Toen hij begin 222 pogingen ondernam om Alexander de Caesarstitel te ontnemen en hem te laten vermoorden, brak er opstand uit in Rome. Op 11 maart 222 werd Heliogabalus samen met zijn moeder vermoord en in de Tiber gesmeten. Alexander Severus werd de nieuwe keizer die regeerde van 222 tot het jaar 235.

HADRIANUS IN EGYPTE

N. Kruit

Eén van de papyri van het Leids Papyrologisch Instituut bevat een lijst van verzamelde goederen, opgesteld door een dorpssecretaris.⁴ De goederen zijn niet zomaar bijeen gebracht. Ze zijn bedoeld voor het bezoek van keizer Hadrianus. Hadrianus was een reislustig man en maakte een tour door zijn rijk, zoals ook enkele van zijn voorgangers al hadden gedaan. Op die keizerreizen was Egypte bijna een verplicht onderdeel. De monumenten die heden ten dage te zien zijn en ook nu vele toeristen trekken waren destijds in veel betere staat. Daarnaast waren er ook nog bezienswaardigheden te zien die nu verloren zijn, zoals de stad Alexandrië met zijn vuurtoren, de Pharos.

De kosten van het bezoek moesten gedragen worden door de lokale bevolking en dat is dan ook de reden dat langs de geplande route voorraden moesten worden aangelegd. De dorpssecretaris doet in de Leidse papyrus verslag van wat hij tot 16 december 129 na Christus al heeft ontvangen. Zijn lijst vermeldt onder andere gerst, hooi, varkentjes, schapen, kaf, olie en linzen.

Vóór het eind van Hadrianus' veertiende jaar, eind augustus 130 na Christus, is het dan zover: de keizer arriveert in Alexandrië. Dit kan worden opgemaakt uit de beeltenis op een Alexandrijnse tetradrachme uit dat veertiende jaar. De keizer, staande op een vierspan, begroet daar de personificatie van Alexandrië. Ook in het daaropvolgende vijftiende jaar komen we afbeeldingen van Hadrianus' aankomst tegen. In de collectie Mr. B. Kolff bevindt zich

50

Alexandrië begroet Hadrianus

ook zo'n munt uit dat jaar (munt 50). Op de keerzijde staat links de personificatie van Alexandrië, te herkennen aan de olifanten huid die over het hoofd zit, en rechts de keizer met lauwerkrans en scepter. De vreedzame bedoelingen blijken uit het feit dat de keizer in toga gekleed is en niet in zijn harnas. Als welkom overhandigt Alexandrië hem twee korenaren.

Dankzij verschillende antieke bronnen kunnen we Hadrianus volgen op zijn reis. Na zijn aankomst in Alexandrië vertrekt Hadrianus al vlug zuidwaarts naar Thebe. Onderweg treft het noodlot het reisgezelschap, want Antinoös, de vriend en beschermeling van de keizer, verdrinkt in de Nijl. Op die plaats sticht Hadrianus ter nagedachtenis aan Antinoös de stad Antinoöpolis. Desondanks wordt de reis voortgezet en midden november 130 na Christus wordt Thebe bereikt. Daar bezoekt Hadrianus onder meer de „kolossen van Memnon”, twee enorme beelden van Amenhotep III. In deze beelden zaten op verschillende plaatsen barsten en holle ruimten. De lucht in die holttes werd door de ochtendzon opgewarmd, zette uit en ontsnapte via de barsten. Dit maak-

⁴ Het gaat om P. Leid. inv. 172, uitgegeven door B.A. van Groningen in: *Studi in Onore di Aristide Calderini e Roberto Paribeni* (1957), p. 253-256; = SB VI 9617.

te zo'n geluid dat de beelden werden aangeduid als de zingende beelden. Hadrianus en zijn vrouw zijn tussen achttien en eenentwintig november van dit fenomeen getuige geweest, wat blijkt uit een inscriptie op de beelden. Hierna wordt de terugreis naar Alexandrië weer aanvaard. Uit twee papyrusteksten blijkt dat Hadrianus onderweg nog het dorpje Tebtynis in de Fayum aandet en vóór vijftien december weer in Alexandrië is.

Uit het voorafgaande blijkt wel hoe belangrijk het is bij de bestudering van de klassieke oudheid om van meer bronnen uit te gaan dan literaire teksten alleen. Want hoewel de reis ook bekend is uit Hadrianus' biografie, de *Vita Hadriani*, ontbreken daarin toch vele details die dankzij andere disciplines wel bekend zijn. Om die reden vormen de munten uit de collectie Mr. B. Kolff, ook al behoort de bestudering daarvan tot een heel andere discipline, een welkome aanvulling op het terrein van de papyrologie.

DE APIS OP EEN ROMEINSE MUNT: ZOETE BROODJES OF OPRECHT EERBETOON?

M.J. van Linden - Geluk

Gedurende zo'n anderhalve eeuw, vanaf keizer Nero tot en met Septimius Severus, werden in Alexandrië Romeinse munten geslagen waarop een Apisstier is afgebeeld. Eén daarvan – een bronzen *diobolon* (= $\frac{1}{2}$ drachme) uit de tijd van keizer Domitianus (81-96 na Christus) – bevindt zich in de collectie Mr. B. Kolff (B2).

B2

Apisstier

De voorzijde toont de beeltenis van keizer Domitianus met een lauwerkrans; een deel van zijn titel is nog te lezen: –ΚΑΙΣΑΡ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ – ΣΕΒ –. Vergelijking met andere munten wijst uit dat er het volgende moet hebben gestaan: ΑΥΤ ΚΑΙΣΑΡ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΣΕΒ ΓΕΡΜ. Dat is een afkorting voor: *Αὐτοκράτωρ Καίσαρ Δομιτιανὸς Σεβαστὸς Γερμανικὸς* en een vertaling van de Latijnse titel *Imperator Caesar Domitianus Augustus Germanicus*, de gebruikelijke officiële titel voor keizer Domitianus in die tijd, zoals we die ook op papyri tegenkomen.

Aan de keerzijde is de stier afgebeeld met de kop naar rechts, zoals op bijna alle munten waarop hij staat. Boven de stier staat een L, het teken voor „jaar”. Daarboven moet een Griekse letter hebben gestaan, die aangaf om welk jaar het ging. Welke letter het geweest is, is niet duidelijk, maar de munt vertoont zo'n grote gelijkenis met een munt van het Brits Museum (BMC 313) uit het zesde jaar van Domitianus, dat ik geneigd ben de sporen uit te leggen als overblijfselen van een ζ, het Griekse teken voor 6. Als dat klopt, hebben we een munt uit het jaar 86/87 na Christus. De stier heeft een band om de hals (misschien een krans of een koord met een bel eraan) en voor hem staat een hoog, smal altaar. Tussen de horens heeft hij een zonnescijfel. Al sinds het faraonische Nieuwe Rijk (1580-1085 voor Christus) wordt de Apis dikwijls met zo'n schijf afgebeeld, waarschijnlijk als uitdrukking van zijn relatie met de god Atum, die in die tijd verbonden wordt met de zonnegod Re. Apis wordt namelijk wel betiteld als de „levende Apis-Osiris, heer des hemels, Atum, wiens beide hoornen op zijn hoofd zijn”.

De Apisstier was één van de heilige dieren in Egypte. Van de drie heilige stieren, Apis, Mnevis en Bouchis was Apis de belangrijkste. Over Apis' herkomst en zijn inwijdingsfeest is niet zoveel bekend. Wat we weten, komt vooral van stèles, die in het Scrapeum van Memphis gevonden zijn. Daarop zijn de geboorte-, inwijdings- en sterfjaren van Apisstieren en de namen van hun moeders vermeld. Van één nieuwe Apis is bekend dat hij verwekt was door de vorige, maar de regel lijkt te zijn dat men een kalf zocht dat aan bepaalde kenmerken moest voldoen. Herodotus beschrijft ze in *Historiën* III, 28.

„Die Apis (of Epafos) is het kalf van een koe die niet meer in staat is nog een ander jong in de baarmoeder te ontvangen. In Egypte zegt men dat een lichtstraal uit de hemel op die koe neerdaalt en dat zij daardoor Apis baart. Dat kalf met de naam Apis heeft de volgende kenmerken. Het is zwart en draagt op het voorhoofd een wit vierkant, op de rug een afbeelding van een adelaar, op de staart twee soorten haren en onder de tong een keverwrat.” (Vertaling G. Koolschijn)

Er is wel een kanttekening te maken bij de lichtstraal die volgens Herodotus verantwoordelijk zou zijn voor het ontstaan van de stier. Die is niet in alle beschrijvingen van Apis te vinden. Bovendien was de voorstelling van de Apisstier in de loop der tijden aan veranderingen onderhevig. Het witte vierkant op zijn voorhoofd neemt bijvoorbeeld nogal eens een driehoekige vorm aan. Ook is de opsomming van kenmerken niet volledig, maar deze geeft toch een idee hoe de Apis eruit moet hebben gezien. De beschrijving komt overeen met Apisafbeeldingen op stèles (rechtopstaande (graf-)stenen), die gevonden zijn dichtbij het Serapeum, de plaats waar Apisstieren werden begraven.

Als een stierkalf gevonden was, dat aan de eisen voldeed, werd het naar Memphis gebracht. Daar bevond zich zijn heiligdom, het *Apieion*, naast het heiligdom van Ptah, de stadsgod van Memphis. Het Apieion bestond uit een stal met een binnenplaats, waarop ook de stal van Apis' moeder uitkwam. Wanneer de stier uit z'n stal kwam, bestudeerde men zijn bewegingen, die als orakeltekens beschouwd werden. In Memphis werd hij gezien als verschijningsvorm van Ptah.

Wanneer de heilige stier gestorven was, kwam het grootste Apisfeest, zijn begrafenisritueel. Dit is beschreven in een heel grote demotische papyrus (P. Vindob. 3873; deze is 192 cm lang!) uit de tweede helft van de tweede eeuw voor Christus.⁵ De Apisstier werd opgehaald uit zijn heiligdom en in een processie naar de balsemingsplaats gebracht. Gedurende zeventig dagen, een periode van rouw en vasten, werden daar balsemingsriten uitgevoerd, net als na het overlijden van belangrijke mensen. Hierna volgde weer een processie, nu naar een reinigingstent, waar de priesters van Ptah reinigingsriten uitvoerden. Dan werd de stier bijgezet in een ondergronds graf.

Boven deze begraafplaats was een heiligdom van Osiris-Apis, zoals de stier na zijn dood genoemd werd (dan werd hij namelijk, evenals mensen die overleden waren, tot Osiris, de god van de onderwereld). In de hellenistische tijd werd dat een Serapeum, een Sarapis-heiligdom. Dat betekende (in elk geval aanvankelijk) niet zo'n heel grote verandering. Uit tweetaalige inscripties blijkt dat Osiris-Apis vereenzelvigd wordt met Sarapis. Ook van de laatste zijn afbeeldingen te vinden op munten uit de collectie Mr. B. Kolff (zie Index I.4).

In de Romeinse periode moet Apis een rol hebben gespeeld in de Sarapis-religie. In de Serapea te Memphis en Alexandrië zijn afbeeldingen van Apis-stieren gevonden. Eén daarvan, in Alexandrië, was blijkens de inscriptie gewijd aan Sarapis (en de goden die mede zijn tempel bewoonden), voor de gezondheid van de Romeinse keizer Hadrianus. Van de Alexandrijnse keizermunten met Apisafbeelding die over zijn, is 60 % geslagen onder deze heerser.

⁵ R.L. Vos, *The Apis Embalming Ritual: P. Vindob. 3873* (OLA 50, 1993).

In Hadrianus' levensbeschrijving wordt vermeld dat er een opstand was in Alexandrië doordat na veel jaren een Apisstier gevonden was. De opschudding ontstond doordat men erom streed waar de stier zou worden ondergebracht. Dio Cassius vermeldt, dat een opstand (waarschijnlijk deze) pas tot bedaren kwam toen keizer Hadrianus zich via een brief ermee bemoeide. Deze gebeurtenis moet hebben plaatsgevonden in Hadrianus' zesde jaar (121/122 na Christus). Het is te begrijpen dat er in die tijd veel Apismunten verschenen.

Maar waarom nu een Apisstier op een munt van keizer Domitianus? Van een dergelijke ingrijpende gebeurtenis onder Domitianus weten we namelijk niets. We zullen ons dus tevreden moeten stellen met minder spectaculaire verklaringen.

Op grond van het feit dat de Apisstier werd afgebeeld op keizermunten, evenals op zegels aan douaneverklaringen die ons uit de keizertijd zijn overgelaten (bv. *BGU* III 764), kunnen we constateren, dat hij allerminst vergeten werd, en dat zijn cultus behouden was gebleven naast of in combinatie met die van de hellenistische god Sarapis. Deze munt staat trouwens niet op zich; het is bekend dat Domitianus, evenals andere Romeinse keizers, de Egyptische culten begunstigde. Hij verfraaide bijvoorbeeld Egyptische heiligdommen en in Aswan is zelfs een tempel gevonden die deze keizer wijdde aan een Egyptische godheid. In Italië bouwde hij de tempel van Isis en Sarapis op het Marsveld weer op. Of de Romeinse keizers Egypte begunstigden uit eerlijke belangstelling voor het Egyptische volk en oprecht eerbetoon aan zijn goden of veeleer pogingen waren om het volk aan zich te binden blijft echter een vraag die wel altijd onbeantwoord zal blijven.

DE KEIZER EN DE NIJL

A.M.F.W. Verhoogt

Van oudsher bestond er een band tussen de heerser van Egypte en de overstroming van de Nijl. De Nijl was in de visie van de oude Egyptenaren de bron van alle leven. De jaarlijkse overstroming was voor Egypte inderdaad van onschatbaar belang. Zij kon het verschil betekenen tussen overvloed en gebrek.

Heerser & Nijl

In het Oude Egypte werd een slechte overstroming gezien als een teken van de goden, die duidelijk wilden maken dat er in hun ogen sprake was van een verstoorde relatie met de mensen. Om de mensen hierop attent te maken kreeg Hapi, de god van de overstroming, van de goden de opdracht om de overstroming niet te hoog te doen zijn. Om deze verstoorde relatie tussen goden en mensen te herstellen werd een beroep gedaan op de heerser van Egypte, de farao. Door zijn afkomst was hij bij uitstek geschikt om als intermediair tussen mensen en goden op te treden.

In de Grieks-Romeinse tijd komt er een nieuw element bij de relatie tussen heerser en de overstroming van de Nijl. In het Hellenistisch denken werd er namelijk een direct verband gelegd tussen het functioneren van de heerser en de hoogte van de overstroming. Een slecht heerser kreeg te maken met een slechte overstroming, een goed heerser met een goede overstroming. In deze visie zorgden de heerser en de Nijl samen voor de welvaart van Egypte. Een goed heerser lokt een goede overstroming uit. De opbrengst van de goede overstroming wordt op een goede wijze door de keizer beheerd, etc. In de Romeinse tijd in het bijzonder zorgt het bondgenootschap van heerser en Nijl niet alleen voor de welvaart van Egypte, maar ook voor de welvaart van Rome.

Munten & Nijl

Het bondgenootschap tussen heerser en Nijl kon bij uitstek worden gevisualiseerd op munten. Het is daarom niet verwonderlijk dat afbeeldingen van de Nijlgod, Nilus, ook op Alexandrijnse biljoen tetradrachmen kunnen worden aangetroffen. Daarbij rijst de vraag of er een verband bestaat tussen het voorkomen van afbeeldingen van Nilus op munten in een bepaald jaar en de hoogte van de overstroming in dat jaar. Met andere woorden: werden munten met afbeeldingen van Nilus alleen geslagen in jaren met een goede overstroming of is er sprake van een zekere willekeur?

Het hoogste punt van de overstroming werd in Egypte in augustus/september bereikt. Het regeringsjaar liep van augustus tot augustus. Het is waarschijnlijk dat het voorkomen van Nilus op een munt van een bepaald jaar verwijst naar de overstroming aan het begin van dat

regeringsjaar. Een munt die bijvoorbeeld in jaar 35/36 geslagen is, verwijst naar de overstroming van de zomer van 35.

Om de vraag naar het verband tussen het voorkomen op een munt van afbeeldingen van Nilus en de hoogte van de overstroming van de Nijl te beantwoorden, is het nuttig onderscheid te maken tussen die afbeeldingen waarop Nilus alleen voorkomt en die afbeeldingen waarop hij vergezeld wordt door andere elementen.

Nilus alleen

Met behulp van enkele munten uit de collectie Mr. B. Kolff laat het zich gemakkelijk aantonen dat er geen direct verband bestaat tussen het voorkomen van afbeeldingen van Nilus en de hoogte van de overstroming van de Nijl. Munten met deze afbeeldingen blijken namelijk ook in jaren geslagen te worden, waarvan uit andere (papyrologische en epigrafische) bronnen bekend is dat de overstroming slecht was. Over de manier waarop men bepaalde of een overstroming slecht was kom ik later terug.

Drie van de munten met een afbeelding van Nilus zijn geslagen in de jaren 19, 20 en 22 van de regering van keizer Hadrianus, respectievelijk 134/135, 135/136 en 137/138 na Christus (53; 54; 58). De afbeeldingen verwijzen waarschijnlijk naar de overstromingen van de zomer 134, 135 en 137 na Christus.

Over de eerste twee van deze overstromingen zijn ons ook uit andere bronnen gegevens bekend. De belangrijkste is ons in maar liefst vier kopieën op papyrus overgeleverd. Het zijn afschriften (uit verschillende delen van Egypte) van een decreet van keizer Hadrianus, waarin hij zijn Egyptische onderdanen toestaat hun belasting gespreid te betalen. Het decreet is gedateerd in 136 na Christus, en wel vóór 31 mei van dat jaar. De reden die Hadrianus voor zijn besluit geeft volgt hier in vertaling (*P. Oslo* III 78, r. 5):

„Daar het ons ter ore is gekomen dat de overstroming van de Nijl dit jaar [= de overstroming van de zomer 135], net als het jaar ervoor [= de overstroming van de zomer 134] in gebreke gebleven is (...)”

Zowel de overstroming van de zomer van 134 als die van 135 zijn in gebreke gebleven. Toch treffen we uit deze jaren (134/135 en 135/136) munten aan: 53 en 54. Hieruit zou men de conclusie kunnen trekken dat er dus absoluut geen relatie bestaat tussen de hoogte van de overstroming en het voorkomen van afbeeldingen van Nilus op munten. Deze zou onterecht zijn. Uit het decreet van Hadrianus kunnen we namelijk nog meer informatie halen. Laten we Hadrianus weer aan het woord (r. 6-10):

„terwijl wij in overweging nemen het feit dat in de jaren daarvoor [voor de twee opeenvolgende slechte overstromingen] de overstroming niet alleen overvloedig, maar bijna hoger dan ooit tevoren was, en verder dat de Nijl het hele land overstroomde en de meest rijkelijke en mooie oogsten voortbracht (...)”

Hadrianus legt er de nadruk op dat zijn gulle gave van gespreide betaling helemaal niet nodig is, omdat de Nijl zelf al door eerdere goede overstromingen gezorgd had voor extra voorraden

om de slechte overstromingen op te vangen. De twee overstromingen uit de zomer 134 en 135 waren dan wel slecht, maar het goede overstroomen van de Nijl in de jaren ervoor, en –natuurlijk, laten we dat niet vergeten– het goede beheer van het resultaat van die goede overstromingen door de keizer (in de persoon van zijn plaatsvervanger, de prefect), hebben ertoe geleid dat er ondanks de twee achtereenvolgende slechte overstromingen geen nijpend gebrek in Egypte is ontstaan. De gunst van de keizer is niet echt nodig, en neemt daarom alleen al in omvang toe.

Zolang het sainspel van de Nijl en de keizer, van de overstroming en de administratie, geen cruciale gevolgen had voor de welvaart van Egypte, werden munten met afbeeldingen van Nilus geslagen. Het maakte niet uit of de overstroming goed of slecht was. Zolang de keizer en de Nijl ervoor gezorgd hadden, dat een jaar met een slechte overstroming kon worden opgevangen door een goed beheer van de opbrengst van de overstromingen van de jaren ervoor, was er niets aan de hand. Als de welvaart van Egypte wel in het geding kwam, werd op munten iedere verwijzing naar de welvaart van Egypte vermeden, en werd dus ook het slaan van munten met de afbeelding van Nilus opgeschort.

Nilus en Nijlellen

Zegt het voorkomen van Nilus alleen op munten dus niets over de hoogte van de overstroming in het jaar waarin de munt geslagen was, bepaalde elementen die Nilus op een munt kunnen vergezellen, doen dat wel. Een speciale plaats neemt daarbij het type afbeelding in waarbij Nilus vergezeld wordt door één of meer gepersonifieerde *Nijlellen*.

De jaarlijkse overstroming van de Nijl werd op bepaalde plaatsen in Egypte gemeten met behulp van zogenaamde nilometers. De hoogte werd bepaald in ellen. Plinius zegt hierover het volgende (*Hist.Nat.* V, 10, 5):

„Een goede overstroming bereikt een hoogte van 16 ellen. Een mindere overstroming bevloeit niet al het land, terwijl een hogere overstroming zich te laat terugtrekt en het werk ophoudt. De laatstgenoemde doet het moment van zaaien voorbijgaan omdat de grond te vochtig is, de eerstgenoemde geeft geen gelegenheid tot zaaien omdat de grond te droog is. De provincie ducht beide. Met 12 ellen voelt men honger, met 13 is er nog gebrek, 14 ellen brengen vrolijkheid, 15 zekerheid, en 16 ellen voldoening.”

De hier genoemde hoogte van 16 ellen wordt op een gegeven moment geassocieerd met een goede overstroming. In Italië duiken in de tweede helft van de eerste eeuw na Christus beelden en schilderijen op die Nilus afbeelden in het gezelschap van 16 knaapjes (*putti*). Vijftien van deze knaapjes spelen rondom de riviergod met krokodillen en spartelen vrolijk in het rond, de zestiende komt net uit de hoorn des overvloeds, een vast attribuut van Nilus, gekropen. Het is zeer waarschijnlijk dat deze 16 *putti* een allegorische verwijzing zijn naar het magische getal 16, het aantal ellen dat garant staat voor de welvaart van Egypte.

Op munten komt dit type ook voor. In eerste instantie deinst men er niet voor terug om alle 16 *putti* met Nilus op een munt af te beelden (bijv. op munten uit 98/99). Maar al snel besluit men zich te beperken tot enkele *putti*, of zelfs tot één, en wel de belangrijkste, de

zestiende, die als laatste uit de hoorn des overvloeds komt gekropen. Van beide typen levert de collectie Mr. B. Kolff een voorbeeld. Op munt 117 wordt Nilus vergezeld door 4 *putti*, op 79, 122 en 143 is er sprake van één *putto* die uit de hoorn des overvloeds komt. Deze moet men waarschijnlijk als de zestiende Nijl opvatten.

Het is zeer verleidelijk om te veronderstellen dat dit type, Nilus met één of meer Nijlennen, alleen werd afgebeeld op munten als de overstroming van de Nijl goed was geweest en de hoogte van 16 ellen had bereikt. Voorzover gegevens over de overstroming in de jaren waarin de bovengenoemde munten geslagen zijn, voorhanden zijn, lijkt dit bevestigd te worden. Twee munten, 58 en 143, zijn inderdaad geslagen in jaren waarin de overstroming goed was.

117

Nilus met
nijlennen

Samenvattend

Zolang de samenwerking tussen de keizer en de Nijl ervoor zorgde dat slechte jaren konden worden gecompenseerd met de opbrengst van de goede jaren, en zolang de welvaart van Egypte (en Rome) niet in direkt gevaar kwam, werd Nilus afgebeeld op munten. Was de overstroming goed, dan kon men ertoe overgaan een munt te laten slaan waarop Nilus vergezeld wordt door één of meer Nijlennen, bij uitstek het symbool voor een goede overstroming.

BOEKEN BEHORENDE BIJ DE MUNTENVERZAMELING MR. B. KOLFF

1. Algemeen

- M. GRANT: *Roman Imperial Money*. (London 1954).
M. HIRMER: *Römische Kaiserporträts im Münzbild*. (München 1961).
Z.H. KLAUANS: *Reading and Dating Roman Imperial Coins*. (Racine 1953).
C. SELTMAN: *A Book of Greek Coins*. (Harmondsworth 1952).
C. SELTMAN: *Greek Coins*. (London 1960²).
A.N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA - W.A. VAN ES: *Muntwijzer voor de Romeinse tijd*. ('s Gravenhage 1962). [2 exx.]

2. Alexandrië

- E. CHRISTIANSEN: *The Roman Coins of Alexandria. Quantitative Studies*, vol. I-II. (Århus 1988).
J.W. CURTIS: *The Tetradrachms of Roman Egypt*. (Chicago 1957).
R.S. POOLE: *Catalogue of the Coins of Alexandria and the Nomes* (A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum). (repr. Bologna 1964).
J. VOGT: *Die Alexandrinischen Münzen*. (Hildesheim - New York 1976).

3. Catalogi

- G. ASKEW: *A Catalogue of Roman Coins*. (London 1948).
Auktion 18. Münzen der Antike, Numismatik Lanz München. (1988).
Katalog 6. Münzen der Antike, Münzenhandlung G. Kastner, München. (1971).
Monnaies anciennes et modernes provenant de collection privé. Vente aux enchères publiques 4. (Bâle 1974).
H.A. SEABY - J. KOZOLUBSKI: *Greek Coins and their Values*. (London 1959).

INDICES

I. INDEX VAN AFBEELDINGEN OP DE KEERZIJDE

1. Personen.

(zie p. 6-7)

a) met bijschrift

Agrippina (moeder van Nero):	5 [Nero]
Antonia (moeder van Claudius):	2 [Claudius]
Divus Augustus:	1 [Tiberius]; 13 [Nero]
Messalina (vrouw van Claudius):	3 [Claudius]
Octavia (eerste vrouw van Nero):	4 [Nero]
Poppaea (tweede vrouw van Nero):	10 [Nero]
Sabina (vrouw van Hadrianus):	52 [Hadrianus]; 59 [Sabina]
Tiberius:	12 [Nero]
Titus:	28 [Vespasianus]
Vaballathus:	188 [Aurelianus]

b) zonder bijschrift

keizer:	met andere figuren: 50 [Hadrianus]; 73 [Antoninus Pius]; 85 [Marcus Aurelius]; 109 [Heliogabalus]
	offerend: 96 [Commodus]; 102 [Commodus]
	te paard: 76 [Antoninus Pius]; 91 [Commodus]; 150 [Philippus II Caesar]
	op schip: 810 [Hadrianus]
	op sella curulis: 88 [Traianus]
	op troon: 8 [Nero]
	op zegewagen: 40 [Hadrianus]; 92 [Commodus]
keizerin:	met keizer: 109 [Heliogabalus]; zie p. 80.

2. Personificaties.

(zie p. 10)

Alexandria (gepersonifieerde stad Alexandrië); zie p. 82-83.

buste: 11 [Nero]; 112 [Julia Maesa]; 113 [Julia Paula]; 181 [Claudius II Gothicus]
staand: 29 [Vespasianus]; 50 [Hadrianus]; 152 [Traianus Decius]; 159 [Callienus];
211 [Maximianus Herculinus]

Dikaioyne (gepersonifieerde rechtvaardigheid; geïdentificeerd met Romeinse Aequitas); zie p. 10.

- staand: 37 [Traianus]; 140 [Philippus I Arabs]; 172 [Salonina]; 195 [Tacitus]; 199 [Carus]; 203 [Nerianus Caesar]; 208 [Diocletianus]
op troon: 63 [Antoninus Pius]; 183 [Claudius II Gothicus]
- Eirene (gepersonifieerde vrede; geïdentificeerd met Romeinse Pax); zie p. 10.
buste: 24 [Galba]
staand: 6 [Nero]; 30 [Vespasianus]; 62 [Antoninus Pius]; 135 [Gordianus III]; 170 [Salonina]
- Eleutheria (gepersonifieerde politieke vrijheid; geïdentificeerd met Romeinse Libertas)
26 [Otho]
- Elpis (gepersonifieerde hoop; geïdentificeerd met Romeinse Spes)
lopend: 171 [Salonina]; 193 [Aurelianus]; 202 [Carinus]; 210 [Maximianus]
staand: 105 [Commodus]
- Eusebeia (gepersonifieerde vroomheid; geïdentificeerd met Romeinse Pietas); zie p. 8-9 en 10.
148 [Otacilia Severa]; 207 [Diocletianus]
- Homonoia (gepersonifieerde eendracht; geïdentificeerd met Romeinse Concordia); zie p. 7 en 10.
staand: 60 [Aelius Caesar (tijd van Hadrianus)]; 84 [Marcus Aurelius]; 115 [Julia Soaemias]; 139 [Tranquillina]; 151 [Philippus II]; 175 [Macrianus]
zittend: 32 [Titus]; 158 [Gallienus]; 198 [Probus]
- Kratisis (gepersonifieerde macht; in bijzonder het verkrijgen van de heerschappij van Augustus over Egypte in 30 v. Chr.); zie p. 7.
23 [Galba]
- Nike (gepersonifieerde overwinning; geïdentificeerd met Romeinse Victoria); zie p. 8.
lopend: 110 [Heliogabalus]; 145 [Philippus I Arabs]; 205 [Nerianus]; 217 [Constantius I Caesar]; 218 [Galerius Caesar]
staand: 27 [Vitellius]; 31 [Vespasianus]; 36 [Traianus]; 77 [Antoninus Pius]; 165, 167 [Gallienus]; 178 [Claudius II Gothicus]
staand op zegewagen: 97 [Commodus]; 134 [Gordianus III]
op troon: 132 [Balbinus]; 133 [Gordianus III Caesar]; 137 [Gordianus III]
- Pronoia (gepersonifieerde voorzienigheid; geïdentificeerd met Romeinse Providentia); zie p. 10.
57 [Hadrianus]
- Roma (gepersonifieerde stad Rome)
buste: 25 [Galba]
staand: 61 [Antoninus Pius]; 154 [Herenius Caesar]
zittend: 74; 75 [Antoninus Pius]
- Tyche (gepersonifieerde genius van Alexandrië):
achteroverleunend: 55 [Hadrianus]; 177 [Claudius II Gothicus]
staand: 64 [Antoninus Pius]; 156 [Volusianus]; 196 [Probus]; 201 [Carinus Caesar]
op troon: 162, 163 [Gallienus]

3. Nilus en Euthenia.

- Euthenia: staand: 811 [Hadrianus]
achteroverleunend: 812 [Hadrianus]; 813 [Antoninus Pius]
met Nilus: 184 [Claudius II Gothicus]
- Nilus: zie p. 87-90.

buste: 53 [Hadrianus]; 138 [Gordianus III]
 met Euthenia: 184 [Claudius II Gothicus]
 achteroverleunend: 79 [Antoninus Pius]; 117 [Alexander Severus]; 136 [Gordianus III]; 143 [Philippus I Arabs]; 114 [Antoninus Pius]
 zittend: 54; 58 [Hadrianus]; 122 [Alexander Severus]

4. Egyptisch-Griekse goden.

Ammon: zie p. 75-76.
 88 [Marcus Aurelius en Lucius Verus]; 98 [Commodus]; 111 [Heliogabalus]
 Canopus: zie p. 73.
 Isis: 42 [Hadrianus]
 Osiris: 43 [Hadrianus]; 168 [Gallienus]
 Hermanubis: zie p. 78.
 buste: 185 [Claudius II Gothicus]; 216 [Maximianus Herculinus]
 staand: 101 [Commodus]; 149 [Philippus II Caesar]
 Isis: zie p. 76-77.
 buste: 121 [Alexander Severus]; 123 [Julia Mamaea]; 11 [Vespasianus]
 Pharia: 78 [Antoninus Pius]; 115 [Antoninus Pius]; zie p. 77.
 met Sarapis: 118 [Alexander Severus]; 127 [Maximinus I]
 Prah-Hephaistos: 46 [Hadrianus]; zie p. 77.
 Prah-Sokar-Osiris: 47 [Hadrianus]; zie p. 77.
 Sarapis: zie p. 74.
 buste: 33 [Titus]; 38 [Traianus]; 80 [Marcus Aurelius Caesar]; 108 [Heliogabalus];
 219 [Domitius Domitianus]
 met Isis: 118 [Alexander Severus]; 127 [Maximinus I]
 lopend: 155 [Trebonianus Gallus]
 staand: 44 [Hadrianus]; 86 [Marcus Aurelius]; 106, 107 [Commodus]; 141
 [Philippus I Arabs]
 op troon: 51 [Hadrianus]; 119 [Alexander Severus]
 Sarapis Pantheos: 90 [Lucius Verus]; 144 [Philippus I Arabs]
 Harpokrates: zie p. 78.
 Harpokrates van Canopus: 186 [Traianus]
 Harpokrates van Pelusium: 180 [Claudius II Gothicus]

5. Grieks-Romeinse goden.

Apollo: 15 [Nero]
 Apollo Aktios: 19 [Nero]
 Apollo Milerius: 69 [Antoninus Pius]
 Apollo Pythios: 20 [Nero]
 Ares: 71 [Antoninus Pius]
 Artemis: 65 [Antoninus Pius]

Asklepios:	buste: 125 [Maximinos I] staand: 147 [Otacia Severa]
Athene:	buste: 116 [Alexander Severus Caesar] staand: 34 [Domitianus]; 68; 72 [Antoninus Pius]; 82 [Faustina Junior]; 114 [Aquila Severa]; 129 [Maximus Caesar]; 130 [Gordianus I]; 153 [Herennia Etruscilla]; 161 [Gallienus] op troon: 94 [Commodus]; 131 [Pupienus]; 204 [Numerianus]
Demeter:	56 [Hadrianus]
Helios:	buste: 49 [Hadrianus]; 124 [Maximinus I] met Selene: 81 [Marcus Aurelius Caesar]
Hera Argeia:	21 [Nero]
Herakles:	212, 213 [Maximianus Herculinus]
Poseidon:	66 [Antoninus Pius]; 182 [Claudius II Gothicus]
Poseidon Isthmios:	22 [Nero]
Selene:	buste: 45 [Hadrianus]; 104 [Commodus]; 179 [Claudius II Gothicus] met Helios: 81 [Marcus Aurelius Caesar]
Zeus:	buste: 39 [Traianus]; 89 [Lucius Verus]; 100 [Commodus]; 142 [Philippus I Arabs] staand: 93 [Commodus]; 126 [Maximinus I] op troon: 95 [Commodus]; 120 [Alexander Severus]
Zeus Nemeios:	16; 17 [Nero]
Zeus Olympios:	18 [Nero]

6. Varia.

altaar:	200 [Carus]
handen:	zie p. 7. 48 [Hadrianus]
Hem-hem-kroon:	87 [Traianus]
korenaren:	9 [Nero]
krans:	met jaar: 87 [Marcus Aurelius]; 192 [Aurelianus]; 209 [Diocletianus]; 214, 215 [Maximianus Herculinus] met tekst: 99 [Commodus]; 160 [Gallienus]
Pharos:	met zeilschip: 103 [Commodus]
zegeteken:	128 [Maximinus I]
zeilschip:	zie p. 9-10. 14 [Nero] met Pharos: 103 [Commodus]

7. Dieren en mythologische wezens.

adelaar:	zie p. 8. van het tweede legioen: 206 [Numerianus] vliegend met krans in klauwen: 190 [Aurelianus]
----------	--

	met gevouwen vleugels: 35 [Nerva]; 146 [Otacilia Severa]; 157 [Valerianus]; 169 [Salonina]; 173 [Valerianus II Caesar]; 174 [Saloninus Caesar]; 186 [Claudius II Gothicus]; 187 [Quintillus]; 194 [Severina]
	met open vleugels: 70 [Antoninus Pius]; 164 [Gallienus]; 176 [Quietus]; 197 [Probus]
	tussen zegetekens: 191 [Aurelianus]
Agathodaimon slang:	7 [Nero]; 166 [Gallienus]
Apis stier:	zie p. 84-86.
	B2 [Domitianus]; B16 [onbekend]
Griffioen:	B4 [Domitianus]
havik:	B3 [Domitianus]
nijlpaard:	41 [Hadrianus]
panter:	B9 [Hadrianus]
Phoenix:	zie p. 11.
	67 [Antoninus Pius]; B16 [onbekend]
Sphinx:	B5 [Domitianus]
wolvin:	83 [Faustina Junior]; 189 [Aurelianus]

II. INDEX VAN KENMERKENDE KLEDING, ATTRIBUTEN EN DIEREN

adelaar	Zeus	120; 126
aegis	Athene	passim
	Zeus Nemeios	16; 17
aphlaston	Poseidon	182
aren	Agathodaimon slang	7
	Alexandria	50
	Demeter	56
	Eirene	30; 62
	Euthenia	B12; B13
	Messalina	3
	Sabina	59
arenkroon	Euthenia	184
bliksemstralen	Zeus	93
bloem	Elpis	passim
hoog	Apollo van Milete	69
	Artemis	65
caduceus	Eirene	6; 24; 30; 62
	Hermanubis	101; 149; 185
chiton	passim	
chlamys	Iarpokrates	180
	Helios	49; 124
cothurna	Alexandria	29; 50
	Ares	71
	Artemis	65
	Roma	61

doek	keizer	8
dolfijn	Poseidon	66; 182
drietand	Poseidon	22 (Isthmios); 66; 182
drietand met slangen	Sarapis Pantheos	90; 144
fakkel	Demeter	56; III
granaatappel	Harpokrates	180
helm	Athene	passim
	Ares	71
	Roma	25; 61; 74; 75
hem-hem-kroon	Harpokrates	180
herr	Apollo van Milete	69
himation	passim	
hoofdtooi	Canopus van Osiris	168; zie p. 73.
	Euthenia	B13
	Isis	78 (Pharia); 121; 123; 127
	keizer	96
hoorn	Ammon	88; 98; III
	Isis	B1
	Sarapis Pantheos	90; 144
	Athene	68
	Dikaiosyne	passim
	Harpokrates	B6
	Homonoia	60; 84
	Nilus	passim
	Sarapis Pantheos	144
	Tyche	64; 156; 162; 163; 201
dubbele hoorn des overvloeds	Homonoia	passim
	Dikaiosyne	183
jakhals	Hermanubis	101; 149
kalathos	zie p. 74.	
	Hermanubis	101; 149; 185
	Sarapis	passim
	Sarapis Pantheos	90; 144
	Tyche	passim
Kerberos	Sarapis	44; 51; 119
knuppel	Herakles	212; 213
koren	Euthenia	B11
krans	Alexandria	29
	Eirene	24
	Eleutheria	26
	Nike	passim
krokodil	Nilus	54; 58; 79; 143
kroon	Isis	118
lans	Ares	71
	Athene	passim
	keizer	91

lauriertwijn	Roma	25; 61
lauwerkrans	keizer	40
	Alexandria	112; 113
	Apollo	15; 19 (Aktios); 20 (Pythios)
	Asklepios	125
	keizer	passim; zie p. 4.
	Zeus	passim
leentwehuid	Herakles	212; 213
lituus	Messalina	3
lotusbloem	Euthenia	B13
	Hermanubis	185
lotuskroon	Nilus	184
maansikkel	Selene	81; 104; 179
modius	Demeter	B11
	Sarapis	118
mummiebanden	Ptah-Sokar-Osiris	47
muurkroon	Alexandria	passim
	Elpis	193
Nijlel	zie p. 89-90.	
	Nilus	117; B14
Nike	Athena	passim
	Herakles	212; 213
	Krateris	23
	Roma	61; 74; 75
	Zeus	95
offergewaad	keizer	96
olifantenhuid	Alexandria	11; 29; 50
olijftak	Eirene	135; 170
	Homonoia	32; 84
palmtak	zie p. 77.	
	Hermanubis	101; 149
	Nike	passim
paludamentum	zie p. 4.	
	keizer	76; 91
	Roma	154
pantser	Ares	71
	Athene	34
	keizer	76; 91; B8
	Nike	178 (?)
	Roma	25; 74; 75
papaverbollen	Agathodaimon slang	7
	Demeter	56
	Euthenia	B13
papyrusstengel	Nilus	passim
patra	Asklepios	147
	Homonoia	60
	keizer	102

	Zeus	120; 126
peplos	passim	
Phoenix	Demeter	57
pijlkoker	Apollo	19 (Aktios); 20 (Pythios)
	Artemis	65
prora	Poseidon	66
pyxis	Eusebeia	207
roer	Nilus	136
	Tyche	passim
Sarapis (buste)	Alexandria	159; 211
scepter	Alexandria	29
	Eleutheria	26
	keizer	50; 76; 150; 88
	Roma	154
	Sarapis	119
adelaarsscepter	keizer	40; 92
scepter met jakhalskop	Ptah-Sokar-Osiris	47
lange scepter	passim	
schild	Athene	passim
	Nike	178
	Roma	61
simpulum	Roma	25
skhent	Agothodaimon slang	7; 166
	Harpokrates	86
slangestaf	Asklepios	125; 147
sluier	Eirene	24
	Eusebeia	148; 207
	Hera Argcia	21
stralenkrans	Helios	81; 124
	Phoenix	67
	Sarapis Panthcos	90; 144
taenia	Hermanubis	185
	Sarapis	106; 107
tang	Ptah-Hephaistos	46
toga	keizer	passim
tropaion	Kratesis	23
	Sarapis	86
twijg	Harpokrates	180
uile	Athene	72
vexillum	Alexandria	50
wapenrusting	Roma	154
weegschaal	Athene	68
	Dikaioosyne	passim
wicrookvaatje	Eusebeia	148
zeil	Isis Pharia	78; 815
zonnescijf	Ammon	88; 98; 111
	Isis	121; 123; 81

